

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 274:929Vlahovič Gregor
Prejeto: 4. 10. 2011

Gregor Vlahovič (1523–1581), življenje in delo predikanta na meji cesarstva

JANEZ WEISS

univ. dipl. zgodovinar, samostojni svetovalec, JSKD OI Črnomelj
Na bregu 31, SI-8340 Črnomelj
e-pošta: janez_weiss@yahoo.com

IZVLEČEK

Članek podaja kratko biografijo Gregorja Vlahoviča, enega izmed med najpomembnejših reformatorjev na območju Dolenjske in Bele krajine, in ga poskuša vpeti v burno dogajanje druge polovice 16. stol. Rojen v Ribniku na Hrvaškem in izobražen pri glagoljaših je v petdesetih letih 16. stol. ob stiku z deli Primoža Trubarja prestopil v protestantizem in začel z delom predikanta v Metliki. Sodeloval je z biblijskim zavodom v Urachu in pridigal po Hrvaškem. Pot ga je iz Metlike vodila v Novo mesto, od tam v Brežice, kjer je doživel vibro kmečkega upora 1573, nato pa se je na prošnje stanov vrnil nazaj v Metliko. Pred smrtjo (umrl je star še ne 58 let v Ljubljani) je imel mesto predikanta v Ratečah ob Savi. Vlahovič je bil zelo delaven predikant, čigar gorečnost, predanost in strogost so bili vzrok življenjski poti, polni izživov in nemalo konfliktov tako s katoliškimi duhovniki kot s protestantskimi sotrpini. Njegovo delo je močno zaznamovalo reformacijo na ozemlju današnje jugovzhodne Slovenije.

KLJUČNE BESEDE: Gregor Vlahovič, reformacija, Bela krajina, Metlika, Dolenjska, Novo mesto, Brežice, Rateče ob Savi, Hrvaška, Ribnik

ABSTRACT

GREGOR VLAHOVIČ (1523–1581), LIFE AND WORK OF THE PREACHER
ON THE FRONTIER OF THE EMPIRE

The article presents a short biography of Gregor Vlahovič, one of the leading reformists in the regions of Lower and White Carniola; it attempts to explain his role in the turbulent events of the second half of the 16th century. Born in Ribnik, Croatia, and educated by the Glagolites, Vlahovič was influenced by the work of Primož Trubar. He became a Protestant in the 1550s and began to work as a preacher in Metlika. He cooperated with the Bible Institute in Urach and also delivered his sermons in Croatia. He moved from Metlika to Novo mesto and from there to Brežice, where he experienced the turbulence of the 1573 peasant uprising, before returning to Metlika when so requested by the Estates. Prior to his death at less than 58 years old in Ljubljana, he was a preacher in Rateče ob Savi. Vlahovič was a keen preacher whose enthusiasm, dedication and strictness filled his life with challenges but also brought him into conflicts with both Catholic priests and his Protestant fellows. His work made an indelible mark on the Reformation in the territory of the present-day south-eastern Slovenia.

KEY WORDS: Gregor Vlahovič, the Reformation, White Carniola, Metlika, Lower Carniola, Novo mesto, Brežice, Rateče ob Savi, Croatia, Ribnik

*Kapela svete Lizabete majhna
v Špitalski ulici je spet pretesna.
Od vseh stranij slovenske domovine
prispele so na Trubarjev poziv
v Ljubljano evangeljski predikanti,
prvaki nove vere Lutrove,
slovenskih knjig širitelji marljivi
in Rimu kljubovalci trdovratni.*

*Tu so ljubljanski pridigarji: Tulščak
in Jurij Juričič, Andrej Latomus
pa Lenart Budina, ravnatelj šolski.
Iz Kranja prišel je Rokavec Gašpar,
iz Radeč Maček, z Bleda Kristof Fašank
in s Krasa Stradijot, a iz Metlike
prispele junak je Gregor Vlahovič.*

(Aškerc, Anton: *Primož Trubar – Zgodovinska pesnitev*. Ljubljana: Ignac pl. Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1905, XIII)

Obdobje reformacije je eden izmed ključnih trenutkov slovenske preteklosti in ima konstitutivno vlogo pri razvoju temeljnih elementov slovenske nacionalne biti. To vlogo vidimo v nastanku prvih tiskanih knjig v slovenskem jeziku in s tem v začetku razvoja slovenskega jezika v knjižni jezik, jezik visoke kulture, kar je bil nujen pogoj za tri stoletja pozneje oblikovane ideje o nacionalni politični entiteti, katere zelene meje so bile prav meje slovenskega jezika. Najpomembnejša oseba reformacije na Kranjskem oziroma Slovenskem je Primož Trubar (1507/9¹–1586), rojen pri Rašici na Dolenjskem. Poleg njega je na Kranjskem in Spodnje Štajerskem delovala še cela vrsta drugih pridigarjev, predikantov (Prädicant), ki so širili nauke in ideje reformacije v kranjskem, tj. slovenskem jeziku. Na Dolenjskem in v Beli krajini so tako pridigali Ivan Schweiger, Ivan Kočevar, Ivan Weichsler, Nikolaj Tuskanič, Matija Matičič, Peter Vokmanič, Vid Subtilič in več drugih.² Med predikanti posebno izstopa Gregor Vlahovič, gotovo najvidnejše ime metliške (belokranjske) reformacije v času 1559–1581, ki ga še posebej odlikuje sodelovanje pri hrvaškem protestantskem tisku. Največ je služboval na Metliškem (v Beli krajini), natančneje v mestu Metliki, vendar je krajše obdobje deloval tudi v Novem mestu in Brežicah.

Kljub velikemu pomenu za reformacijo na Metliškem in Dolenjskem Gregor Vlahovič še ni bil

predmet samostojne študije, ki bi ga predstavila in umestila njega in njegovo delo v celosten časovni in prostorski okvir. Tako bom poskušal v tem prispevku prikazati osebo in življenje Gregorja Vlahoviča ter njegovo delo na Metliškem, Dolenjskem in drugje. Fernand Braudel je pripomnil, da je čas posameznika najtežji med vsemi. Obnoviti življenje v distanci dobrih štirih stoletij je težavna naloga, vendar nas strah pred njo ne sme odvrniti od poskusa.³

Članek je razdeljen v več delov. Sprva bom na podlagi skromnih omemb Vlahovičevega izvora skupaj s splošnimi podatki poskušal orisati njegova mladostniška leta v Ribniku na Hrvaškem ter ustvariti vtis o okolju, v katerem je izoblikoval nekatere temeljne osebnostne poteze. Nato bom poskušal orisati njegovo bivanje in delo v Metliki, selitev v Novo mesto in Brežice ter večletno bivanje na meji kranjske dežele, končal pa z njegovo selitvijo nazaj v Metliko, kjer je deloval vse do izselitve v Radeče in smrti leta 1581 v Ljubljani.

Stanje virov, ki nam govorijo o Gregorju Vlahoviču, je zadovoljivo. Pričevanja o njegovem zgodnjem obdobju v Metliki so zajeta v delu *Die Urkundliche Beiträge ueber die suedslawische Bucherdrucke*, ki ga je leta 1874 izdal hrvaški zgodovinar Ivan Kostrenčič.⁴ V tem (temeljnem) delu je zajetih več pisem, ki nam dajejo podobo Vlahovičevega dela in osebnosti do leta 1565, gradivo, ki nam slika poznejše obdobje, obdobje vse do smrti 1581, pa najdemo v Arhivu Republike Slovenije. V fondu *Deželni stanovi za Kranjsko* (AS 2) so pisma, ki se tako ali drugače dotikajo Vlahovičevega dela in nam dajejo živo sliko razmer, v katerih je deloval ta reformator. Poleg pisem pa dobimo vrsto zanimivih podatkov iz *Protokolov* deželnih stanov za Kranjsko, tj. zapisnikov deželnozborskih zasedanj in zasedanj odborov, saj so v njih takšne in drugačne notice o Vlahovičevem pisanju deželnim stanovom zaradi vsakokratnih težav, sporov, zahtev in potreb. Nekajotic, povezanih z njegovim sinom Matijo, srečamo tudi v gradivu *Ograjnega sodišča za Kranjsko* (AS 306). Stanje virov nam tako omogoča dober vpogled v življenje in delovanje tega reformatorja. Omeniti je potrebno, da gotovo obstajajo viri o njegovem delovanju tudi drugje, v HHS na Dunaju, DOZA na Dunaju in HNA v Zagrebu. To delo nas še čaka.

¹ Golec: Kdo in od kod je bil pravzaprav Primož Trubar?, str. 47.

² Weiss: Reformacija, str. 691–700.

³ Braudel: *The Mediterranean*, str. 21: »history, one might say, on the scale not of man, but of individual men ... A history of brief, rapid, nervous fluctuations, by definition ultra-sensitive; the least tremor sets all its antennae quivering. But as such it is the most exciting of all, the richest in human interest, and also the most dangerous.«, tudi str. 22.

⁴ Kostrenčič: *Urkundliche Beiträge*, 1874.

Vlahoviča je literatura, ki se ukvarja z reformacijo na Slovenskem, omenjala, vendar brez večjega poudarka na pomembnosti njegovega dela za reformacijo v jugovzhodni Sloveniji. Srečamo ga omenjenega v 3. knjigi Dimitzve *Geschichte Krains*⁵ (1874) in Grudnove *Zgodovine slovenskega naroda*⁶ (1902). Med ključno literaturo spada delo Theodorja Elzeja, ki je v dveh člankih z naslovom *Die evangelischen Prediger Krains im XVI. Jahrhundert*⁷ (1900–1901) podal temeljite biograme krajskih predikantov, med njimi tudi Vlahovičevega. V *Trubarjevem zborniku* (1908), izdanem ob 400–letnici rojstva Primoža Trubarja, je v kvalitetnem članku *Protestantizem v Istri, v metliški in hrvaški Krajini*⁸ Ivana Steklase najti nekaj podatkov o Vlahoviču. Primerno mesto mu je namenil tudi Leopold Podlogar v študiji *Belokranjski reformatorji*, ki je izhajala leta 1908 v katoliški reviji *Dom in svet*.⁹ Hrvaško zgodovinopisje mu je namenilo bolj marginalno mesto, večinoma ga najdemo pri zgodovinarjih, ki so se ukvarjali z Obkolpjem¹⁰ in s hrvaškim tiskom,¹¹ v starejših zgodovinah hrvaškega naroda pa je bolj ali manj spregledan ali pa so ga zasenčile pomembnejše osebnosti hrvaške reformacije, kot so Matija Vlačič (Flacius Illyricus), Štefan Konzul, Antonij Dalmata in Pavel Skalič. Dejstvo je tudi, da je za zgodovino hrvaške tiskane besede protestantski tisk obrobne pomena,¹² ki ga lahko vidimo v smislu Šišičeve opombe, da se »na njezinj ... osnovi poče razvijati kajkavska hrvaška književnost«.¹³

Okolja in časi

Čas Gregorja Vlahoviča je 16. stol. Rojen je bil 12. marca 1523 v Ribniku na Hrvaškem,¹⁴ umrl pa je 18. februarja 1581 v Ljubljani. Prostor njegovega življenja in dela je bil večinoma ozemlje današnje jugovzhodne Slovenije in bližnja, čezkolpska Hrvaška, kjer je bil tudi rojen. Te osnovne danosti nam dajo definirajo prikaz treh časov: čas geograf-

skega okolja, čas družbe in najtežavnejšega med njimi, čas posameznika. Če se samo na kratko in le v bistvenih točkah dotaknemo časa okolja, ugotovimo, da so v tem prostoru v 16. stol. tekli procesi, temeljne ekonomske in socialne oblike, ki so se z najmanjšimi spremembami večidel ohranile že od srednjega veka naprej. Geografsko je JV del Slovenije razgibano ozemlje, Metliško (današnja Bela krajina) je prehodna geografska regija, kjer se srečujejo panonski, dinarski in kraški vpliv, ki se skupaj kažejo kot razgibana in raznolika pokrajina. Panonska ravnica sega v Belo krajino čez reko Kolpo s severovzhoda, pri Metliki in južno vse do vasi Griblje in njen prostor karakterizira najkvalitetnejša obdelovalna zemlja. Kraški vpliv je najbolj čutiti na osrednjem Metliškem, okolici Črnomlja in južneje do Vinice, kjer najdemo manj kvalitetno, kislo zemljo. Kulture, ki so v 16. stol. zaznamovale ta prostor, so v največji meri pšenica, oves in proso.¹⁵ Dinarski vpliv enačimo z Gorjanci, ki so v 16. stol. dobili pomenljivo ime *Uskaške gore*, kot ga srečamo pri Valvasorju; z obrobjem Kočevskega pragozda in Poljansko goro, ki skupaj obkrožajo Metliško s severne in zahodne strani. Prav ta hribovit rob Metliškega, obsijana južna pobočja Gorjancev, Poljanske gore in Kočevskega dajejo izvrstne razmere za rast vinske trte, iz katere so z vsem vinogradniškim trudom pridelovali v 16. stol. le slabo cenjeno vino iz Marke (Markwein),¹⁶ katerega prodaja je deželanom in purgerjem Metliškega predstavljala glavni dohodek. Na skorajda celotni južni in vzhodni strani Metliško zamejuje reka Kolpa. Od izvira v Risnjaku teče skozi kanjon v Poljanski dolini, pri Vinici začne prehajati v nižino in se pri Gribljah spusti v ravnico in takšno podobo ohranja vse do Karlovca ter naprej proti Sisku. Osrednja belokranjska reka, Lahinja, prereže Metliško in se pri Primostku združi s Kolpo in na obeh rekah so v 16. stol. tekla mlinska kolesa, ki so mlela ne le za lastne potrebe, temveč tudi za potrebe vojaštva Vojne krajine,¹⁷ ki se je za Kolpo raztezala vse do Bosne, do meja osmanskega dednega sovražnika.

Severno od Metliškega se (je) razteza(la) Marka, današnja Dolenjska, pokrajina, nižinska v svojem vzhodnem delu, osrednji in zahodni del pa zaznamuje gričevnata pokrajina, skozi katero se vije Krka. Tudi ta prostor zamejuje stara deželna meja, reka Sava. V 16. stol. so jo karakterizirala polja pšenice, ovsa in prosa ter gričevnata pobočja, pora-

⁵ Dimitz: *Geschichte Krains*, III, 1875.

⁶ Gruden: *Zgodovina*.

⁷ Elze: *Die evangelischen Prediger Krains*.

⁸ Steklasa: *Protestantizem*, str. 74–93.

⁹ Podlogar: *Belokranjski reformatorji*, str. 204–209, 268–271, 315–318, 356–360.

¹⁰ Lopašič: *Oko Kupe*.

¹¹ Strohal: *Hrvaška*.

¹² Orel: *Trubarjeva posvetila k južnoslovanskim protestantskim tiskom*, str. 27–28, posebno še op. 1.

¹³ Šišič: *Pregled povijesti hrvaškoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*.

¹⁴ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič. Ni povsem jasno, od kod avtor prispevka povzema podatke o izvoru, času rojstva in zgodnjem šolanju. V tamkaj podani literaturi teh podatkov ne najdemo.

¹⁵ Kos: *Urbarji*, I, str. 142–143.

¹⁶ Dimitz: *Geschichte Krains*, str. 232, cene vina postavljene leta 1576.

¹⁷ Simoniti: *Vojaška organizacija slovenskih dežel v 16. stoletju*, str. 214; Kos: *Urbarji*, str. 128–129.

ščena z vinsko trto, ki je dajala vino, skupaj z metliškim imenovano *Markwein*. Življenje, tako kmečkih podložnikov kot tudi purgerjev, je teklo v ustaljenih ritmih med sejanjem v marcu in aprilu ter žetvijo v juliju in avgustu, med vinogradniškimi opravili v celotni prvi polovici leta in trgatvijo v septembru, saj so bila mesta Dolenjske in Metliškega z izjemo Novega mesta večinoma ruralna.¹⁸ V obeh pokrajinah bi našli drobnico, črede ovac in kakšno kozo, ki so jih pastirji, švajgerji, pasli po hribovitih pobočjih, v enaki meri pa tudi dragoceno govedo, katerega mleko so tolkli v domač sir in maslo.

Starejše cestne povezave tega prostora so nam slabo znane. Povezava med Hrvaško in Marko je preko nekdanje pomembne Kostanjevice na Krki tekla južno proti Žumberku in severovzhodno proti Brežicam do Zagreba, po tej cesti je v 16. stol. potekala oskrba vojske, Valvasor pa je v 17. stol. omenjal črede živine in konj, ki so jih gonili iz Ogrske.¹⁹ Glavna povezava med čezkolpsko Hrvaško in Metliškim je bila na Jurovskem brodu, kjer je bila ob cesti, ki je tekla od Reke severno proti Zagrebu, plitvina in je vozil brod na kranjsko stran Kolpe, kot pravi zapisnik iz leta 1558: »Na reki Kolpi ali Colapim sta dva preboda (dobesedno: plitvini), eden je na posesti Brod nasproti Metlike ... Drugi prehod je na posesti Paka ...«, na strani pa najdemo beležko, da ta prehod prinaša 100 florintov na leto.²⁰

Iz mesta Metlika je nato tekla severno ob vznožju Gorjancev, prek Vahte, katere pomenljivo ime govori o njeni strateški funkciji, mimo gradu Mehovo ob dolenjskih gričih do Novega mesta. Po teh poteh je na začetku 13. stol. iz gradu Mehovo od severa potekala višnjegorska osvojitve,²¹ v 14. stol. trgovina s Hrvaško oziroma Ogrsko,²² v 15. stol. je bila to ena izmed turških vpadnic na Kranjsko,²³ v 16. stol. pa so se po njej ob pogostih sklicih

premikali deželno vojaštvo *zu Fuß und zu Ross* in provianti, oskrbniki vojaštva v Vojni krajini. Na njej bi gotovo srečali tudi občasnega trgovca, kakšnega osamljenega trabanta (vojaka) in predikanta.

Nedvomno je bil večidel omenjene pokrajine v 16. stol. še močno poraščen z gozdom, skrčena pa le nižinska območja, najprimernejša za poljedelstvo, in gričevnata sončna pobočja za vinogradništvo. Največji del prebivalstva je živel v številnih vaseh Metliškega in Dolenjske. Metliko, nekdanje središče goriške dežele Grofije v Marki in Metliki je najpozneje v 16. stol. že povsem zasenčilo habsburško Novo mesto, preostala mesta, Črnomelj, Višnja Gora, Ribnica, Krško, Kostanjevica ob Krki in ostali, pa so bila manjše, večinoma ruralizirane naselbine, odvisne od trgovine z ruralnim zaledjem.²⁴ Novo mesto, edina naselbina z okoli 1.000 prebivalci,²⁵ je bilo tako za nekajkrat večje od preostalih mest Dolenjske in Metliškega, ki so v najboljših časih štela le nekaj več kot sto poseljenih hiš, tj. okoli sto meščanov in njihovih družin. Prav v tem okolju bi lahko našli del odmevov karakterja *exceptionally stable and well-ordered civilization*, ki jo je na zahodnem Balkanu in zaledju Jadrana, saj sta gričevnata Metliško in Dolenjska oddaljena le dobrih sto kilometrov od Jadranskega morja, opazal Fernand Braudel.²⁶

Čas družbe so dogodki, dogajanja in procesi, ki so zaznamovali 16. stol. v tem delu (poznejše) dežele Kranjske. V prvi vrsti je treba omeniti turško grožnjo. Od prvega vpada oktobra 1408 vse do izgraditve Karlovca 1579 in še nekaj desetletij pozneje je bil to del *Dar Al-Harb*, dežela, kjer ne vlada islam, dežela vojne in stalnega strahu, in turška nevarnost je v največji meri zaznamovala podobo dežele na tej in oni strani Gorjancev. Zaradi turške grožnje so nastali tabori, okoli njih pa

¹⁸ ARS, AS 2, f. 398b, šk. 428, 11. december 1585, brez kraja nastanka, najverjetneje Metlika. Dopis vrste gorskih mojstrov iz Metliškega o težkem delu pri pridelovanju vina in davčnih obremenitvah.

¹⁹ Valvasor: *Die Ehre* III, XI, str. 489: »und wird auf selbige eine grosse Menge von allerley Vieh, absonderlich aber Ochsen und Pferden, aus Croaten hieher gebracht.«

²⁰ Laszowski: Popis i procjena, str. 191, glej opombo 11. Zanimiva je primerjava z mitnico v Ribniku, ki je dajala 50 florintov. To pomeni, da je čez Brod potekal enkrat večji promet kot na Ribniku, v skorajda enakem volumnu iz juga (preko Ribnika) kot iz severa. Prehod Paka je (bil) nasproti vasi Griblje.

²¹ Kosi: »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 127.

²² Kos: *Bela krajina v poznem srednjem veku*, str. 11, 45.

²³ *Zgodovina Slovencev*, str. 222, zemljevid Fevdalna razdrobljenost slovenskega ozemlja sredi 15. stoletja, kjer so nakazane smeri turških vpadov na Kranjsko.

²⁴ Golec: *Družba*, str. 502–504.

²⁵ Golec: *Družba*, str. 666–683. Podati oceno o prebivalstvu v zadnji četrtini 16. stol. je glede na to, da ni virov, zelo težavno. Če upoštevamo, da je bilo leta 1515 248 zasedenih oštator, leta 1541, eno leto po požaru, pa 242 ognjišč, bi lahko ob predpostavki da je bilo 5–5,5 (str. 677) prebivalca na bivališče, lahko sklepali, da je v letih 1550–1600 Novo mesto premoglo okoli 1.000 prebivalcev oziroma še več.

²⁶ Braudel: *The Mediterranean*, str. 56–58, še posebno: »For here, the invader had come face to face with an exceptionally stable and well-ordered civilization, unused to movement, or at any rate to the massive migration and wild flights of the mountain region, a closely knit rural civilization, patiently constructed by backing out terraced gardens, orchards, vineyards, and fields where the hillside was not too steep. A series of urbanized villages and small towns with narrow streets and tall, closely packed houses was installed in the hollows, the drags, the promontories, the isthmuses of the coast. Here the people were hard-working and level-headed, comfortable, if not rich.«

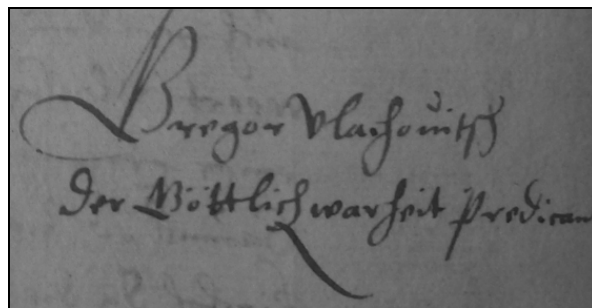
so se, kot v Vinici in Semiču, razvila naselja, postavljena in razširjena so bila obzidja, kot v Črnomlju in Metliki, ki so bila namenjena okoliškemu prebivalstvu za umik.²⁷ Številni premiki vojaštva, oskrbovanje vojske, pošta in vsi drugi premiki prebivalstva so v 16. stol. razgibavali pokrajino, potrebe vojske pa skrbele za povpraševanje po pridelkih dežele, to pa je imelo blagodejni učinek na mesta in trge ter njihove purgerje ali meščane. Povezan s turško grožnjo je bil prihod uskokov oziroma vlahov, ki so od prvih desetletij 16. stol. kolonizirali območja Obkolpja, Žumberka, Poljanske doline in na koncu osrčje belokranjskega Bukovja. Nov etnični in verski element je spremenil podobo dežele in botroval nekakšni latentni konfliktnosti, ki je v 16. stol. pa tudi pozneje večkrat izbruhnila med starim prebivalstvom in pravoslavni prišleki. Ti so se tudi v 16. stol. in pozneje, kot opisuje Valvasor v primeru Smuka na Metliškem,²⁸ spuščali s hribov in ugrabljali ter plenili v nižini, kakor je v 12. stol. na območju med Albanijo in Grčijo opazoval rabin Benjamin iz Tudele.²⁹ Brema turških vojn, omejevanje kmečke trgovine, predkupna pravica na kmečkih pridelkih in vse večji fevdalni pritiski so botrovali kmečkim uporom³⁰ in največji je izbruhnil leta 1573 na Hrvaškem in se razširil v Marko ter južno Štajersko. Hkrati je bil to z izgubo vojaške vloge plemstva in njegovo že pomanjšano politično vlogo čas krize fevdalizma in povečevanja podložniških dajatev v naturalijah, čas cvetoče kmečke trgovine, zoper katero je na začetku 17. stol. pisal ljubljanski škof Tomaž Hren,³¹ in krize cerkvene organizacije, katere podobo na Kranjskem živo slikajo opisi oglejskih vizitatorjev,³² na

Metliškem pa poročilo deželni komisarjev leta 1567.³³

V takšnem mnogokotniku procesov je tako potekala reformacija, ključni proces ali pojav, ki je temeljito predrugačil podobo celotne Kranjske, in eden izmed najaktivnejših nosilcev v tem delu dežele in sosednjem Hrvaškem je bil Gregor Vlahovič. Živel in delal je v tej večplastnosti časov in mnogokotnikov stanj ter dejavnikov, vezan tako na današnji slovenski kot hrvaški prostor, in vneto širil nauke nove konfesije, ki je predstavljala prepoved vere, prek ideje širitve protestantskega nauka in njegovih resnic v Osmanski imperij, pa tudi prinašala obljubo trajnega miru in konca turške grožnje.

Izvor in mladost v Ribniku

V virih srečamo ime Gregorja Vlahoviča zapisano na različne načine. V gradivu deželni stanov za Kranjsko ga najdemo vedno s priimkom *Vlachovitsch* ali *Vlahovitsch*, v drugih virih in literaturi pa najdemo tudi popačena zapisa *Lokhovitsch*³⁴ ali *Vlascovitsch*.³⁵ Pravilna oblika, s katero se je sam podpisoval, je seveda *Vlachovitsch* (Vlahovič), priimek, ki ga najdemo še dandanes v Obkolpju in v Beli krajini.

Podpis Gregorja Vlahoviča, predikanta božje resnice (ARS AS2, Deželni stanovi za Kranjsko, f. 54/10, šk. 93).

O najzgodnejšem življenju in letih Gregorja Vlahoviča nimamo podatkov, lahko le orišemo okolje in okoliščine, v katerih bi se kot otrok in mladostnik lahko znašel in jih tako ali drugače čutil. Vemo namreč, da je bil rojen v bližnjem Ribniku na Hrvaškem, na posesti grofov Frankopanov. V starejši literaturi srečamo vedno zgolj kraj njegovo-

²⁷ ARS, AS 1, Vic. A, I/142, šk. 279, Lit. T II–4, nedatiran (verjetno okoli 1573) dopis deželni komisarjev knezu, v katerem pravijo: »Erstlichen das Statl Tschernembl mit seinen Anfang unnd gemeurn, zeigen die Burger unnd annder alts Leut an das solches alls zu gemainer Statt gehoer unnd durch sie unnd die darbey ligunden undertanen, so Ir zueflucht darin haben, erbebt unnd außerpant worden.«. Komisarski zapisnik je nastal po tem, ko je bilo mesto Črnomelj v sporu z novim lastnikom gradu in gospostva Črnomelj, Nikolajem Frankopanom.

²⁸ Valvasor: *Die Ebre* III, XI, str. 538: »Vendar se ta grad ne zaman imenuje Smuk ... tovrstno skrivališče ali prostor za pobeg je pri gradu Smuk ležeči gozd v katerega hitijo Uskoki, takoj, ko kaj izmaknejo...«.

²⁹ Asher: *The itinerary of rabbi Benjamin of Tudela*, str. 48–49: »Here are the confines of Walachia, a country the inhabitants of which are called Vlachy. They are 'as nimble as deer' and descend from their mountains into the plains of Greece committing robberies and making booty.«

³⁰ Gestrin: *Trgovina i seljačke bune*, str. 193–202; Adamček: *Uzroci i program seljačke bune*, str. 49–76.

³¹ Dimitz: *Urkunden zur Geschichte*, str. 110–111.

³² Gruđen: *Doneski k zgodovini protestantstva*, str. 1–15, 53–65, 121–140.

³³ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 12. november 1567, Ljubljana.

³⁴ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 2, 28. avgust 1559, Metlika.

³⁵ Valvasor: *Die Ebre* III, XI, str. 489.

vega rojstva, čas rojstva pa ni nikoli naveden, tako je presenetljiv zelo točen podatek iz *Slovenskega biografskega leksikona*, ki pravi, da je bil rojen 12. marca 1523 v družini revnih staršev v trgu Ribnik.³⁶

Trg Ribnik je nastal v 13. stol. na posesti rodbine Babonič, knezov Goriških (po Veliki Gorici, dandanes Budački), ki je pred začetkom 13. stol. med drugim najverjetneje posedovala tudi območje današnje Bele krajine, tedaj imenovano *Metlica*. Štefan Babonič, ustanovitelj rodbine, je še pred osvojitvijo ozemlja Metlike med leti 1196–1204 nastopil proti Albertu Višnjegorskemu, ki je vpadal na območje Metlike in ropal. Nižinski grad Ribnik je bil tako postavljen kot odgovor na spremenjeno mejo v začetku 13. stol., razpotegnjen trg pa je nastal ob pomembni cestni povezavi, ki je vodila iz Kvarnerja in Senja severno proti Zagrebu in Metliki. V okviru ogromnega ozemlja med Savo in Gvozdom, od mej Kranjske do Bosne, ki so ga imeli Baboniči, Ribnik ni predstavljal posebno pomembne posesti, zaradi svoje strateške lokacije pa je vseskozi imel dobre možnosti za razvoj. Baboničem je bila posest odvzeta po ogrskem kralju Karlu Robertu,³⁷ njihove posesti, tako tudi grad Ribnik, so dobili Prodanići, in Mikuš Prodanić ga je leta 1394 prodal Nikolaju Frankopan. Ribnik je bil del kontinentalne posesti rodbine Frankopan, katere sta si v prvi polovici 16. stol. delila Katarina in Stepan Frankopan. Trg in grad Ribnik sta prišla skupaj z vrsto drugih posesti v roke Štefana, ki se je leta 1553 v 16. stol. poročil na tuje,³⁸ s Katarino, hčerko kranjskega barona Ivana Jožefa Egka. Zaradi skrajno nasilnega ravnanja je bil leta 1558 obsojen na smrt in zaplembo posesti, pri tem pa je nastal zapisnik,³⁹ v katerem sta bila opisana grad in trg Ribnik v času, ko je Vlahovič že deloval v bližnji Metliki. Dokument je pomemben, ker nam slika okolje, v katerem je Vlahovič odrasčal in s katerim je bil še pozneje v intenzivnem stiku. »Grad Ribnik je obzidan. Ima mlin na območju grada, s tokom od spodaj, ki ne obratuje v času poletja. Pred gradom je izvir žive vode, ki ga uporablja celotni trg. V trgu Ribnik je mitnica kjer pod prisego pobirajo uradniki gradu, letnega nabora ima za pet florintov, to naredi desetkrat (sic!). Ima vinograde: enega na hribu Graberčki vrh {werchw}, drugega in tretjega na

hribu Jazenovečki vrh. Ti tri vinogradi labko rodijo v enem letu okoli 200 kubov. Trg Ribnik ima 29 naseljenih bivališč ... v istem trgu Ribnik je 6 zapuščenih bivališč in niso postavljena v redu ostalih, temveč so razprščena po hribčkah, kakor da niso v tem kraju. Isti trg Ribnik ima gmajno, v kateri so pomešani grmičevje in travniki ...»⁴⁰

V istem zapisniku omenja tudi vlahe, ki so bivali v Gornjem in Dolnjem Prilišču, Ivanovcu in Rozopanju, vaseh južno in zahodno od Ribnika.⁴¹ Spadali so pod gospodstvo Ribnik, vendar so bili osebno svobodni, Lopašič poudarja: »Čeprav se imenujejo izrazito 'vlabi', ne moremo trditi, da so bili pravoslavni verniki, ker so že leta 1580 imeli v Prilišču katoliško cerkev sv. Leonarda ... Ime vlah tukaj ni v zvezi z vero, temveč pomeni gorjana ali pastirja, kakor tudi srečamo v naših drugih listinah.«⁴² Med plačniki desetine iz Ribnika leta 1518 ne najdemo priimka Vlahovič,⁴³ ne najdemo ga tudi med uskoškimi priimki⁴⁴ v seznamu iz leta 1551. Njegova družina je tako najverjetneje prišla po letu 1518 in gotovo je šlo za katoliške pribežnike iz juga.

Rojen v trgu Ribnik, na *Harwatyb*, kot je pisal Štefan Frankopan,⁴⁵ je svoj prvi stik z vero in cerkvijo doživel prav tam, v tamkajšnji leseni kapeli sv. Nedelje,⁴⁶ kjer je tudi slišal glagoljaškega duhovnika zagrebske škofije, ki je maševal in pridigal v domačem, hrvaškem jeziku, ikavski čakavščini.⁴⁷ Očitno nadarjeni deček je pritegnil pozornost ribniškega duhovnika, tako da ga je pričel poučevati v glagolski pisavi in branju. Vlahovič obvladal hrvaški jezik in glagolsko pisavo, nemškega tako kot latinskega jezika pa je ostal vseskozi nevešč.

³⁶ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič. Avtor gesla je Ljubomir Andrija Lisac in ne navaja, od kod podatek o času rojstva, v literaturi, ki jo našteva pod geslom, pa podatka o času Vlahovičevega rojstva ne najdemo. Glej tudi Weiss: Reformacija, str. 708–710; sam sem domneval, da je bil Vlahovič rojen okoli 1530.

³⁷ Kekez: Urbarna regulacija, str. 169.

³⁸ Jurkovič: Osmanska ugroza, str. 54, 57–58.

³⁹ Laszowski: Popis i procjena, str. 177–211.

⁴⁰ Laszowski: Popis i procjena, str. 185–186. Iz opisa mitnice izhaja, da je na leto pobrala 50 florintov mitnine. Lopašič: *Oko Kupe*, str. 238 pravi prav nasprotno, da je 29 pustih in 6 naseljenih bivališč.

⁴¹ Laszowski: Popis i procjena, str. 194–195, »sunt sessiones XX. quos possident Wolaky de Mwszkowcz«.

⁴² Lopašič: *Oko Kupe*, str. 236–237, besedilo v op. 1.

⁴³ Strohal: Popis desetine, str. 300–303.

⁴⁴ Roksandić – Obradović: O popisu žumberačkih uskoka, str. 129–134. Popis zajema uskoške naselbine na širšem območju Žumberka in Obkolpja.

⁴⁵ Kukuljevič-Sakcinski: *Monumenta historica*, 1, str. 266–268: 3. april 1572, s. 1., knez Štefan Frankopan z oporoko zapušča vse svoje posesti nečakom Juriju, Krištofu in Nikoli Zrinjskem, »owde na Harwatyb«.

⁴⁶ Laszowski: Popis i procjena dobara, str. 184 »Cappella lignea in oppido Rybnyk, constructa, sepulturam non habens, in honorem Zwetla Nedelya consecrata«, op. 3: »Drvena stara kapelica sv. Trojstva (sv. Nedjela) stajaše na briežuljku kod ceste, te je u XVI. vijeku od Turaka popaljena.«.

⁴⁷ Strohal: *Hrvatska*, str. 9, omenja v Ribniku 16. stol. tri glagoljaške duhovnike: Nikolo Vučića (1569), Stipana Matašića (1584) in Vincenza Čolića (1596). Za Vlahovičevega delovanja je bil v Ribniku Nikola Vučić, zaradi njegovega ravnanja se je tudi pritoževal.

Grad Ribnik jeseni 2011, severna stran (Foto: Janez Weiss).

Štirideset let pred nastankom Karlovca je bila Metlika čez Kolpo najbližje večje mesto in skozi Ribnik je tekla pomembna prometna povezava, po kateri je teklo blago zahodno proti Metliki in naprej na Kranjsko, južno proti Senju in Reki ter severno proti Zagrebu.⁴⁸ Gotovo je videl trgovce in njihove tovore, ki so se ob določenih dnevih tudi ustavili v Ribniku ter ponudili svoje blago, ali zgoj potovali mimo, naprej na Metliško oziroma južno proti morju. Mesto Metliko je gotovo videl že kot mladostnik na katerem izmed devetih letnih sejmov, ki jih je mesto imelo, ali ob katerem romanju v tamkajšnji cerkev. Tedaj je bilo v Metliki, še bolj pa njenemu velikemu predmestju, več kot 100 naseljenih hiš,⁴⁹ tako da je bila Metlika skoraj trikrat večja od rojstnega Ribnika in bistveno bolj naseljena. Zdi se, da ga je ta obljudenost zaznamovala in spodbudila določeno afilicijo do Metlike, ki jo

je gojil še veliko pozneje. V Metliki je prišel v stik z drugim prostorom, slišal je kranjski jezik, sicer na območju Metliškega močno soroden obkolpskemu hrvaškemu govoru, in nepoznan nemški jezik, ki mu je vseskozi, tudi pozneje, ko je deloval na Kranjskem, ostal tuj. Težko bi rekli, da je bil ta deželni jezik daleč od jezika v ukazu Ivana Khisla »*sugornikom ino poldošnikom ali kmetichem kateri so okollu Metlike, Vjstry, na Krassu ino Vvipavi stanuchy*«, o novi vinski dajatvi leta 1570.⁵⁰

Ob obisku metliških cerkva in pri tukajšnji maši je nedvomno opazil drugačno podobo. Cerkevna organizacija je bila namreč v rokah križniškega reda, duhovnik je pri maši uporabljal le latinski jezik, le občasno pa je pridigal tudi v domačem. Tamkaj niso pisali v glagolici, temveč v latinskih črkah in gotici, kar je kot mladostnik večš branja nedvomno opazil. Metlika je bila tudi obmejno središče, ki ga je zaznamovala redna navzočnost kranjske deželne vojske in tudi v tem se je temeljito razlikovala od Ribnika, ene izmed manjših trdnjav na meji, od koder so s streljanjem obveščali ob turški nevarnosti.

⁴⁸ Lopašič: *Oko Kupe*, str. 244.

⁴⁹ Golec: *Družba*, str. 699–700. Prvi zanesljiv podatek o številu hiš je iz leta 1752, ko je imela Metlika 167 naseljenih hiš in je bila po velikosti drugo južnokranjsko mesto, od tega je imelo predmestje 118 hiš, hišic in kajž. »*Težko bi dali zanesljiv odgovor na vprašanje, ali je mogoče naseljitveno podobo Metlike prenesti iz srede 18. stoletja tudi na starejša obdobja. ... upravičeno trdimo, da je imela Metlika močno naseljeno predmestje že v 16. stoletju in najbrž tudi v poznejem srednjem veku.*«

⁵⁰ ARS, AS 2, f. 217/a–218, šk. 329, 17. oktober 1570, Ljubljana, ukaz Ivana Khisla o novi vinski dajatvi v deželnem jeziku.

Kot otrok je Vlahovič nedvomno videl in čutil strah ter negotovost ob vsakem prehodu turških konjenikov, ugrabitvah in ropanju. *Desertum proptem metum Turcarum*, je pogost stavek v opisu posesti Štefana Frankopana Ozaljskega,⁵¹ *metus ac timor Turcarum* pa razlog za opustelost vrste posesti, vasi in vinogradov. »Posest Skrad ima velik sklop posesti, travnikov, gozdov, grmičevja in hribov, vendar so vsi pusti, saj se ljudje ne upajo tam sprehajati zaradi strahu pred turškimi ugrabitelji in konjeniki, kajti Turki tam pogosto vpadajo.«⁵² Nedvomno sta ta strah in negotovost vplivala na njegov zgodnji razvoj, saj sta v vsem znamenovala življenje in vsakdan prebivalstva Obkolpja, pa tudi Kranjske in ostankov hrvaških dežel. V njiju lahko vidimo globlje vzgibe za željo in upanje, da se bo evangelij širil v turške dežele, kar bi prineslo težko pričakovani in zeleni mir. To je bil čas junaštev, bojev, ugrabitev in smrti, ki jih je kot otrok nedvomno spoznal in slišal v uskoških pesmih in zgodbah, pozneje, kot odrasel človek, pa doživljal.

Pomembna pa je še ena podrobnost. Okoli leta 1520 je bil v Ribniku rojen Ilija Gregorič, vojaški vodja hrvaško–slovenskega kmečkega upora leta 1573, opisan v zapisniku zaslišanja kot »ujeti Elija Gregorič, sicer imenovan Pribeg, iz Metliškega, rojen pri naši gospe v Ribniku na Hrvaškem, starosti 50 in nekaj let«.⁵³ Vlahovič je bil rojen v Ribniku leta 1523, le nekaj let po Gregoriču, in povsem upravičeno domnevamo, da sta kot otroka ali mladostnika, zdraven je bil tudi Ilijev brat Simeon, rasla skupaj, splet okoliščin pa ju je ponovno zblížal petdeset let pozneje v Brežicah.

Podobo tega dela Obkolpja je v prvi polovici 16. stol. zaznamovalo priseljevanje uskoškega prebivalstva, večinoma pravoslavnih ubežnikov iz južnih krajev, s katerimi so prišle zgodbe o nevdržnosti življenja, o devširmi, vojni in strahu pod turško oblastjo. Čutiti je bilo težavno sobivanje obeh skupin prebivalstva, starega katoliškega (podložniškega) in (svobodnega) novega, večidel pravoslavnega, ki se je nemalokrat razvnelo v odkrite spopade in spore, kot v zimi 1542–1543, ko je pod vodstvom kovača Urha Jankoviča, križniškega pod-

ložnika na Vinici, izbruhnila jeza viniških kmetov in so uskokom zajeli skorajda osemsto glav živine, ki se je pasla po metliškem ozemlju.⁵⁴ Nenezadnje so bile graničarske čete, večidel sestavljene iz krajišnikov, uskokov, udeležene pri zadušitvi kmečkih uporov. Oblast, ki jo je Vlahovič kot otrok spoznal, je bila v (nasilnemu) Štefanu Frankopanu le fevdalno lokalna, o višji oblasti, ki se je zamenjala nedolgo po njegovemu rojstvu (leta 1526 je namreč pri Mohaču padel zadnji ogrsko-hrvaški kralj Jagielonske linije, januarja 1527 je nato ogrsko krono prejel Habsburžan, Ferdinand I.) pa je vedel, tako kot njegovi sokrajani, bore malo.

V takšnem okolju moramo iskati mladega Gregorja Vlahoviča, ki je v Ribniku prejel osnovno znanje pisanja in branja glagolice ter že kot mladostnik prvič obiskal Metliko, največje mesto v bližini. Nedvomno se je za življenje v Ribniku odločil postati duhovnik in prav tam je že spoznal temeljne danosti, potrebe, prednosti in pomanjkljivosti duhovniškega poklica. Prvo semenišče je v skladu z načeli tridentinskega koncila nastalo v Zagrebu za škofa Jurija Draškoviča (1563–1578), leta 1564,⁵⁵ Vlahovič je tako lahko dobil osnovno izobrazbo le doma, v Ribniku.⁵⁶ S formalnim izobraževanjem so praviloma pričeli pri (vsaj) dvanajstih letih, ko je fant dobil naziv *školan*. Dve leti je pridobival osnovna znanja, pri štirinajstih je prejel prvega izmed sedmih redov in tako postal dijak oziroma *žakan* (popačenka naziva *đak*).⁵⁷

Na pot glagoljaškega duhovnika je tako lahko stopil po letu 1535, ko je dopolnil dvanajst let, in nato prejel osnovno izobrazbo pri ribniškem glagoljaškem duhovniku. Izobraževanje je nadaljeval v samostanu frančiškanskih glagoljašev sv. Gregorja v Koprju.⁵⁸ Podrobnosti tega obdobja ne poznamo, vendar je pomenljivo, da mu je latinski jezik vse skozi ostal tuj, prav tako širša teološka izobrazba. Naziv *žakan* je nosil kar deset let, ko je prehajal skozi šest redov iniciacije in z okvirno 24 leti vstopil v t. i. *evangeljski red*, z glavno nalogo brati in razlagati evangelij ter ministrirati pri oltarju in šele ko je prejel potrdilo svojega *plebanuša* ali *plovana* (plebanus), je smel tudi sam postati duhovnik.⁵⁹ Če

⁵¹ Laszowski: Popis i procjena dobara, str. 202.

⁵² Laszowski: Popis i procjena dobara, str. 206 »*Pertinentiae Zkerad habent magnam communitatem terrarum, foenilium, silvarum, veprium et montium, sed sunt omnino deserta, neque homines audent deambulare metu Thurcarum plagiariorum et equitum, quum saepissime illic excursionses Turci faciunt.*

⁵³ Rački: Gradja za poviest, str. 289. O izvoru glej Klaič: *Povjest Hrvata*, III, 1, str. 287–288 in *Hrvatski biografski leksikon*, sv. Ilija Gregorič. Drugače Dimitz: *Geschichte Krains* III, str. 39, »*Dieser Mann, von Ribnik bei Tschermoschnitz gebürtig, also ein Krainer.*«

⁵⁴ Bidermann: Zur Ansiedlungs- und Verwaltungs-Geschichte, str. 130.

⁵⁵ Ivandija: Povijest katoličkog bogoslovnog fakulteta, str. 329.

⁵⁶ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič.

⁵⁷ Strohal: *Hrvatska*, str. 19 »*od navršene 14. do 24. godine zvaao se je žakan.*«

⁵⁸ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič.

⁵⁹ Strohal: *Hrvatska*, str. 21, »*Kada je žakan primio šest redova ... je morao imati još potvrdu od svoga plovana, mogao je još primiti i sedmi red rako zvaani red mašnika i postati popom.*«

domnevamo, da je izobraževanje začel pri starosti 12 let, ugotovimo, da ga je Gregor Vlahovič ob normalnem poteku zaključil okoli leta 1547 in se nato vrnil v Ribnik.⁶⁰

Vlahovičeva pisma iz poznejšega obdobja nam povedo, da je bil poročen in imel otroke, vprašanje tako je, kdaj se je poročil in dobil otroke. Prva misel nas navede, da se je poročil šele po spreobrnitvi v protestantizem, saj je bila ravno to ena izmed »prednosti« predikantov, vendar nam pogled na obkolpsko duhovščino v času 16. in 17. stol. pokaže povsem drugačno sliko. Bodočim duhovnikom zagrebške škofije se je namreč bilo dovoljeno poročati in vse do prve polovice 17. stol. so se poročali na stopnji žakana (dijaka), preden so začeli delovati kot duhovniki in imeli prvo mašo.⁶¹ Tako lahko sklepamo, da se je tudi Gregor Vlahovič v skladu s prakso poročil še pred posvetitvijo v duhovnika pred letom 1547, ko je zaključil šolanje in postal duhovnik. Ali je deloval v Ribniku in bližnji okolici kot glagoljaški duhovnik, ne vemo, saj ga nikjer ne srečamo omenjenega kot duhovnika katere izmed bližnjih župnij.⁶² V Metliki tedaj še ni deloval, posebno ne kot katoliški duhovnik, saj je bila tamkajšnja organizacija v rokah križnikov, Vlahovič pa ni bil član reda. Za komturja Matije Zmajiča je bil v dobrih stikih s komendo, o tem pa priča njegovo sodelovanje pri pregledu prevoda dela Nove zaveze v hrvaški jezik, pozneje pa je redno prihajal v spore s križniki in hkrati ohranjali stike z glagoljaško duhovščino na drugi strani Kolpe, kot je vidno iz pričevanja avgusta 1559.⁶³

Z nauki reformacije je prišel v stik v 50. letih 16. stol. Ker ni bil več nemškega jezika, ni mogel posegati po nemških besedilih, hrvaških pa ni bilo, tako da je prišel v prvi stik z reformacijo v delih Primoža Trubarja po obdobju 1555,⁶⁴ kar je *terminus post quem* njegove spreobrnitve. Klombner je

leta 1560⁶⁵ pisal Trubarju, da Vlahovič pozna *alle Eure bucher auswendig*, kar nam govori, da je temeljito poznal njegova besedila, Trubarjeve knjige pa je tudi imel pri sebi, ko ga je prijel novomeški prošt Jurij Graff. Nikjer v njegovih pismih ne srečamo omemb starejših del hrvaških teologov in njihovih del, npr. Matije Vlačića – Flacusa Illyricusa. Lahko je poznal njegova dela, vendar ker ni znal latinskega jezika, ni mogel iz njegovih del, izdanih v obdobju 1548–1558, kaj dosti razbrati ali razumeti.⁶⁶ Vlahovič se je tako spreobrnil v letih 1555–1559 in leta 1559 ga skupaj z Ivanom Tulščakom (Hansom Feistenbergerjem) srečamo kot *christliche Prediger in der Mölling*.⁶⁷

Ostane še vprašanje prihoda v Metliko. Zdi se, da sta prihod in zgodnje delo Vlahoviča tesno povezana s Petrom Erdoedyjem, hrvaškim banom (1557–1567) in metliškim glavarjem. Erdoedy je skupaj z Ivanom Ungnadom vseskozi podpiral delo hrvaških reformatorjev, to pa je še posebno očitno iz njegove podelitve prihodkov Vlahoviču pred oktobrom leta 1562. Erdoedyjevo vlogo najlepše opisujejo besede Klombnerja iz novembra istega leta: »*Ko bo prišel izgon, jih bo [Vlahoviča in prevajalce] 'Graf Peter' branik*«. ⁶⁸ Pod njegovo zaščito je pridigal na Hrvaškem v Zagrebu in na njegovih gradovih. Tako se zdi, da sta bila njegov prihod in delo v Metliki predvsem možna zaradi zaščite Erdoedyja. Po njegovi smrti leta 1567 je Vlahovič odšel iz Metlike in po tem tudi na Hrvaškem, razen za večidel nehrvaško vojaštvo, ni več pridigal.

Predikant v Metliki (1559–1567)

Mesto Metlika je imelo v 16. stol. še vedno funkcijo regionalnega središča, ki je izhajala tako iz njene historične vloge kot središča goriške Grofije v Marki in Metliki, kot iz njenega strateškega položaja ob pomembni prometnici med Kranjsko in Hrvaško. Po velikosti je bila z več kot 100 naseljenimi hišami takoj za Novim mestom, bila je živahno središče vinogradništva, kot priča pritožba

⁶⁰ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič: pravi, da je zaključil okoli 1545.

⁶¹ Strohal: *Hrvatska*, str. 24, »*Sve do prve polovice 17. vijeka ženili su se svjetovni žakni glagolaši redovno prije zaređenja. Tek u drugoj polovici 17. vijeka bio je proveden posvema celibat i među popovima glagolašima*«. Na str. 24–25 poda kar dve strani primerov krstov in porok duhovniških otrok.

⁶² Lopašič: *Karlovac*, str. 104–112.

⁶³ Kostrenčić: *Urkundliche Beitrage*, str. 1–3. 28. avgust 1559, Metlika, pričevanje izvedencev, da je prevod Štefana Konzula dober.

⁶⁴ Ker ni znal nemškega jezika, lahko sklepamo, da tudi ni bral gotice. Tako lahko rečemo, da je bil njegov prvi stik s Trubarjevim idejami po letu 1555, ko je izšel Catechismus v latinici, poleg tega pa še Ta evangeli sv. Matevža (1555), Ena molitov the krščenikov, kir so zavolo te prave vere v jezusa Kristusa pregnani (1555), Ta prvi dejl tiga novega testamenta (1557), Ta slovenski koledar (1557).

⁶⁵ Kostrenčić: *Urkundliche Beitrage*, str. 3–8. 24. februar 1560, Ljubljana, Matija Klombner piše Primožu Trubarju.

⁶⁶ Gre za dela *De vocabulo fidei* (1549), *De voce et re fidei* (1555), *Catalogus testium veritatis, qui ante nostrum aetatem reclararunt* Papae (1556), *Confessio Waldensium* (1558), vsa napisana v latinščini, jeziku, ki ga Vlahovič ni bil znal.

⁶⁷ Kostrenčić: *Urkundliche Beitrage*, str. 1–3. 28. avgust 1559, Metlika, pričevanje izvedencev, da je prevod Štefana Konzula dober.

⁶⁸ Kostrenčić: *Urkundliche Beitrage*, str. 127. 28. november 1562, Ljubljana, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu.

gorskih mojstrov iz 1585,⁶⁹ in prometa z vinom iz Hrvaške, kjer je posloval Matija de Luckha (de Luca), ki je sam več let zaporedoma plačal pol toliko vinskega davka kot celotno mesto Metlika.⁷⁰ Križniška komenda, ki je bila tedaj sedež za celotno deželo, je bila že vrsto let v nič kaj zavidevanja vrednem položaju in je zaradi kadrovskih⁷¹ in materialnih težav le s težko opravljala svojo funkcijo, od začetka 16. stol. pa je tudi trpela ponovni pritisk zagrebškega kapitlja, ki je zahteval svojo staro pravico desetine iz Metliškega.⁷²

Leta 1559 sta tako pod zaščito metliškega glavarja Petra Erdoedyja v Metliki delovala dva predikanta, ki sta bila osredotočena na Metliko in bližnji gospostvi Gradac in Krupa, ki sta spadali v njihovo protestantsko občino.⁷³ Pismo s 1. avgusta 1559 govori o pregledu hrvaškega prevoda dela Svetega pisma, ki so ga opravili predikanta Gregor Vlahovič in Ivan Tulščak (Hanß Feistenberger, Scherrer), komtur metliške komende Matija Zmajič (Schmayitz) in več izobraženih Hrvatov.⁷⁴ Mesto Metlika je postalo pomembna točka širjenja hrvaškega protestantskega tiska, kjer se je občasno zadrževalo več prevajalcev in izobražencev, ki so bili v stiku s Ungnadovo tiskarno v Urachu v Nemčiji. Prek Matije Klombnerja so bili v stiku s Primožem Trubarjem, Štefanom Konzulom, Antonijem Dalmatinom in vrsto drugih ter predvsem skrbeli za poročanje o primernosti jezika in možnostih za prodajo hrvaških prevodov protestantskih del na Kranjskem, Metliškem, v Istri, na Reki in preostanku hrvaških dežel.

Vlahovič in Tulščak nista bila sama v tem delu dežele. V bližnjem Črnomlju je v letih 1556–1559 kot črnomaljski duhovnik in načelnik križniške ko-

mende služboval protestantski odpadnik Jurij Dragulič, kot prvi predikant pa je še pred 1567 nastopil Ivan Kočever (Hans Gotschewar), za njim pa Ivan Schweiger.⁷⁵ Gotovo sta bila v stiku s protestanti v sosednji Metliki, z metliškim komturjem Zmajičem je Dragulič nastopal v več sporih pred ogradnim sodiščem⁷⁶ in tako bil v stiku z metliškima predikantom. Pravi ti ljudje so tvorili majhen milje, ki je oznanjal protestantske nauke v domačem jeziku dežele po Metliki, Črnomlju, Pobrežju, Gradacu in na gradu Krupa ter postopno pritegnil vse večje število ljudi k novemu nauku. Katoliški duhovniki, ki so se kot npr. Dragulič vrnili h katoličanstvu ali odpadli od njega, kot npr. semiški in črnomaljski duhovnik ter poznejši predikant Nikolaj Tuskanič, niso predstavljali resne opozicije njihovem delovanju.

Kako sta živela oba metliška predikanta, je na kratko omenil Matija Klombner v pismu Trubarju februarja 1560: »*Sta povsem uboga in nimata ničesar*«. ⁷⁷ Klombnerjeva pripomba bo kar veljala, saj v tem času predikanta od deželnih stanov še nista prejela plačila oz. provizije,⁷⁸ tako da sta bila odvisna od vsakokratnih darov tedaj še majhne protestantske občine in dobre volje metliškega glavarja Petra Erdoedyja ter svojih ročnih spretnosti. Tulščak je ostal v Metliki do leta 1560, ko je skupaj z Gregorjem Juričičem nasledil Trubarja v Ljubljani, Vlahovič pa je nato sam več let skrbel za metliško in manjše okoliške skupnosti.

Da bi zagotovil dovolj sredstev za predikanta in nadaljevanje prevajanja Svetega pisma v hrvaški jezik, je hrvaški ban in metliški glavar Peter Erdoedy še pred oktobrom 1562 podaril Vlahoviču proštno Bratovščine Sv. rešnjega telesa in njene prihodke, pri tem prišel v spor s tedaj še večinsko katoliškim metliškim mestnim svetom in sodnikom, ki so ga v oktobru 1562 na ogradnem sodišču tožili zaradi njegovega ravnanja.⁷⁹ Iz Vlahovičevega poznejšega pisanja sledi, da je še te skromne prihodke izgubil, in se je moral za preživetje ukvarjati z obrtniškim in kmečkim delom. Klombner je napisal: »*Zmore šivati platno in tukaj je kupil šiviljsko delavnico. Na očitke, da naj bi to ne bilo dostojno za duhovnika, je odgovoril: 'Sv.*

⁶⁹ ARS, AS 2, f. 398b, šk. 428, 11. december 1585, brez kraja nastanka, najverjetneje Metlika.

⁷⁰ ARS, AS 2, šk. 875, str. 561, leto 1573, Matija de Luca, meščan v Metliki plača v letu 1573 120 ren. gld. vinskega davka za uvoz vina iz Hrvaške, ko plača celotno mesto 250 ren. gld.; ARS, AS 2, šk. 876, str. 31, leto 1574, Matija de Luca, meščan v Metliki plača v letu 1574 120 ren. gld. vinskega davka.

⁷¹ Weiss: Reformacija, str. 690–691. Lopašič, Radoslav: Prilozi, str. 171, fragmentarno povzema dopis iz Metlike iz 1581 »*Komptur (njemačkoga reda) da je dužan dva svečenika i 5 kapelana držati, a da ima u svem samo jedan svečenik*.«

⁷² Barle: Še nekaj doneskov, str. 189–196; Ambrožič: Cerkenoupravna zgodovina Bele krajine, str. 656.

⁷³ Težko bi govorili o strogi ureditvi, ki je bila sicer stvar vsakokratnega angažmaja predikantov, vendar se zdi, da so pod metliško protestantsko občino spadali Metlika, Gradac in Krupa, pod črnomaljsko pa Črnomelj in Pobrežje.

⁷⁴ Glej op. 63. Podlogar: Belokranjski reformatorji, str. 268–269; Steklasa: Protestantizem, str. 78, Lopašič: *Karlovac*, str. 112.

⁷⁵ Weiss: Reformacija, str. 697.

⁷⁶ ARS, AS 306, zvezek št. 18 (1556–1560), 30. november 1559, tožba Matije Zmajiča in Jurija Draguliča (Dragolitsch) zoper Kristofa Semeniča.

⁷⁷ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 5, 27. februar 1560, s. 1, pismo Matije Klombnerja Primožu Trubarju.

⁷⁸ Drugače Podlogar: Belokranjski reformatorji, str. 270, pravi, da je Tulšak že v Metliki prejemal plačo 80 ren. gld., to pa ne drži.

⁷⁹ Dimitz: *Urkunden*, str. 51, 21. oktober 1562, Ljubljana.

Metlika (Valvasor, Janez Weichard: *Die Ehre III, XI, str. 384*).

Pavel je bil tudi obrtnik'.⁸⁰ hkrati pa je posedoval tudi mlin v rojstnem Ribniku⁸¹ in zemljo pri Metliki, od katere je »... s svojimi rokami in težkim, deloma kmečkim delom«⁸² zagotavljal subsistenco svoji družini. Podrobnejših podatkov o tem, kje je bival z družino, nimamo, o življenjskih razmerah in okoliščinah, v katerih je deloval, pa je pisal na začetku leta 1563 v pismu baronu Ungnadu. Pismo je nastalo, ko je bil hrvaški prevod prvega dela Novega testamenta ocenjen kot slab in je bilo rečeno, da vsebuje *viel falsch*,⁸³ kakor je zapisal Trubar, tako da je bil večji del pisma namenjen refutaciji Trubarjevega mnenja o prevodu. V pismu je Vlahovič omenil, da je rojen Hrvat in jezik povsem razume,⁸⁴ nato pa nadaljeval: »*Veliko pridigam in delam kot Bog ve povsod po deželi in nikoli ne varčujem, Bog ve, svojega truda, vendar nimam od nikogar niti kančka plačila, samo to kar takorekoč priberačim in kar mi iz dobre volje poda-*

rijo, kakor najboljše od vseh ve gospod Štefan [Konzul] in je sam videl, kako mi gre, kar imam, kako živim z ženo in ubogimi majhnimi otroci. Tudi kakšne napade in spotikanja trpim, o tem raje ne pišem. Vsakemu želim delati dobro in izkazati krščansko ljubezen, tako ne premorem skorajda ničesar in sem tudi sicer veliko dolžan.«⁸⁵ Delo in življenje v Metliki sta bila težavna, kljub temu pa sta skupaj s Tulščakom uspešno širila protestantsko besedo in privabljala vse večje število ljudi.

Veliko je pridigal in delal po deželi, tako na Metliškem, kot tudi v Marki, na Spodnjem Štajerskem in sosednjem Hrvaškem. Konec leta 1559, ko je pridigal v Novem mestu, ga je ujel novomeški prošt Jurij Graff in ga imel sedem dni zaprtega v Novem mestu,⁸⁶ še hujše pa je doživel v januarju 1560, ko ga je pri Gornjem Gradu (Oberburg) na Spodnjem Štajerskem z orožjem (sic!) ujel ljubljanski škof Peter von Seebach in ga »imel 21 dni zaprtega v hudem mrazu ob vodi in suhem krubu ... vendar je bil po pogovorih in iskrenih prošnjah deželnih gospodov ponovno izpuščen.«⁸⁷ Od tam se je odpravil v Ljubljano k Matiji Klombnerju, ki je pisal: »*Bil je 8 dni pri*

⁸⁰ Glej op. 76.

⁸¹ Lopašič: *Karlovac*, str. 112, isti: *Oko Kupe*, str. 246. Maji Katunič iz Hrvaškega inštituta za zgodovino se iskreno zahvaljujem za njen trud pri poskusu lociranja listine prodaje mlina iz 1570, ki jo na več mestih omenja Lopašič.

⁸² Glej op. 76.

⁸³ Jembrih: *Od uspjeha*, str. 60–63.

⁸⁴ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 164. 19. januar 1563, Metlika, pismo Gregorja Vlahoviča baronu Ivanu Ungnadu. »*Weil ich ein geborner Crabat bin vnd die sprach gar wol verstehe ...*«.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Glej op. 64: »*inn erstlich der ertzpriester zw Newstatt herr Joerg Graff 7 tag ... gehalten*«.

⁸⁷ Glej op. 64, str. 7: »*mit gewerter hand nach im greiffen vnnnd 21. tag in grosser keblten schwarlich mit wasser vnd schimpligen prot vnd dassertlbe mit genneg schwerlich gehalten.*»

meni, pozdravil sem ga, očistil in ponovno spravil k sebi, nato pa odšel nazaj v Metliko in pridigal »božjo besedo še bolj drzno kot poprej.«⁸⁸ Njegova gorečnost pri reformacijskem delu je bila očitna, Klombner ga je na več mestih imenoval *crainerische martner* (kranjski mučenik), hkrati pa je močno motila ljubljanskega škofa Seebacha, tako da je proti njemu nastopil kar z orožjem in mu ni dovolil pridigati na ozemlju ljubljanske škofije.⁸⁹

Vlahovičeva izpustitev je očiten dokaz podpore kranjskih deželnih stanov in najverjetneje tedanjega kranjskega oskrbnika Jošta von Gallenberga, ki je veljal za glavnega zaščitnika predikantov na Kranjskem.⁹⁰ Izvor podpore kranjskih stanov Vlahoviču moramo iskati v besedah, s katerimi ga je Klombner predstavljal deželnim stanovom na Kranjskem, da bo »sveto božje pismo prispelo k nevernikom in Turkom, kar bo velika moč, utrditev in predzid te uboge dežele.«⁹¹ Pri plemstvu je tako užival precejšen ugled in pred zimo 1559 ga je hotel »Gospod senjski glavar ... vzeti s seboj v Senj in mu dati mizo [hrano] in 2 solda [plačila]. Tako ima tudi v drugih krajih dobre prebende, vendar ne želi zapustiti Metličanov.«⁹² Ravno v tem vidimo nekakšno afilijacijo do Metlike, saj v tem času ni užival ne večje podpore mesta in njegovih meščanov, ne prejemal provizije stanov, kljub temu pa je zavračal plačane položaje drugje. Razloge za to lahko iščemo v bližini rojstnega kraja, kjer je imel mlin vse do 1570 in očitno tudi pridigal, saj je pisal kranjskim stanovom, da ribniški župnik Nikola Vuičić predikante ovira pri delu.⁹³

V začetku leta 1563 je Vlahovič pridigal na Hrvaškem, v Zagrebu in v Cesargradu (Kaiserburg), nedaleč od kranjsko-hrvaške meje, kjer je po njegovih lastnih besedah 251 ljudi prejelo obhajilo pod obema podobama, tamkajšnji župnik pa naj bi zapustil papeštvo in mu pomagal pri obhajanju.⁹⁴ V

istem letu je bil tudi pod gradom Okić, kjer so ga poslušali Peter Erdoedy, zagrebški škof Matija Bruman (1558–1563) in vrsta uglednih hrvaških plemičev.⁹⁵ Zagotovili so mu tudi, da ga več ne bodo preganjali, saj je pridigal resnico, vsi njegovi nasprotniki pa so ob tem molčali.⁹⁶ Zdi, se da ga v vsem tem času na Hrvaškem ni nihče oviral.

Če iščemo razloge za toleranco in razumevanje protestantskih idej pri sicer izrazito katoliškem hrvaškem plemstvu, jih ne moremo iskati v teoloških resnicah in razlagah ali v pridiganju v deželnem jeziku, to je že odlično opravljala glagoljaška duhovščina zagrebške in senjske škofije,⁹⁷ temveč v obljudi, da bo oznanjanje protestantskega nauka spreobrnilo sultana in njegove podložnike ter prineslo tako težko pričakovani in zeleni mir. Eksistencialno osnovo tega plemstva je v dobršni meri uničil že stoletje trajajoči turški pritisk,⁹⁸ in mir je bil temeljna želja in potreba. Glede na vpletenost Vlahoviča pri prevajanju in izdajanju protestantskega tiska ter izvorni namen tega tiska lahko pričakujemo, da je v pridigah goreče oznanjal to spreobrnitev in mir, ki bo sledil. Kot je Klombner pisal baronu Ungnadu, o prevodu v »turški jezik«: »Tako bo najprej Turkom odvzeta moč in se bo dalo lepo pisati proti njim in Mahometa [Mohameda] povsem zrušiti, kakor se tudi sedaj ruši papeža.«⁹⁹

⁸⁸ Glej op. 64, str. 7: »Ist wider in der Moetling vnuud predigt neben herrn Hannsen ... das wort gottes vill hafftiger als vor.«

⁸⁹ Glej op. 64, str. 8: »Der pischoff hat herrn Gregorn allain sein pistumb verpotten ...«

⁹⁰ Elze: *Die Superintendenten*, str. 22.

⁹¹ Elze: *Primus Trubers Briefe*, str. 73–74, nedatirano prismo Matije Klombnerja kranjskim deželnim stanovom. Poleg Gregorja Vlahoviča omenja še pet drugih sodelujočih pri tem delu.

⁹² Prav tam, str. 7. Prebende kot plačilo. V Senj ga je vabil Herbert Turjaški, glej Steklasa: *Protestantizem*, str. 85.

⁹³ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 89, sn. 9, nedatirano in nepodpisano pismo iz Metlike. Lopašič: *Prilozi za poviest*, str. 171, meni, da gre za pismo Gregorja Vlahoviča.

⁹⁴ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 171, 13. marec 1563, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu, prva opomba, »zum sacrament 251 person gangen. Daselbst der pfarherr papstisch herr Caspar hatt papsttumb verlassen vnd ime gehoffen sacrament reichens.«

⁹⁵ Prav tam: »Er habe unlaengst vor dem Ban und dem Bischofe von Agram gepredigt.« pravi Klombner v pismu Ungnadu. Podrobneje Steklasa: *Protestantizem*, str. 83.

⁹⁶ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 172, druga opomba še iz prejšnje strani.

⁹⁷ Jurkovič: *Osmanska ugroza*, str. 52.

⁹⁸ Jurkovič: *Osmanska ugroza*, str. 39–45, ocenjuje da je demografski padec od padca Bosne 1463 do bitke pri Sisku 1593 kar 60% izvirnega prebivalstva. Turška okupacija njihovih izvornih posesti jih je silila v migracije, predvsem v Slavonijo, in v popolno spremembo strategij družbenega in ekonomskega preživetja. Pravi, da so se »Inveresi hrvatskoga plemstva ... poklopili ... s interesima Katoličke crkve, pa ne čudi odlika Sabora da se protestantima zabrani useľjavanje u Hrvatsku...«. Vendar za časa bana Petra Erdoedyja opažamo določeno toleranco do protestantizma. Protestante je aktivno podpiral tudi vrh hrvaškega plemstva, Zrinjski so jih gostili na svojih posestih ob Kolpi, Nikolaj Frankopan pa je leta 1575 zagovarjal protestantskega učitelja v Črnomlju. Šele z nastopom zagrebškega škofa Jurija Draškoviča leta 1563 se je začel agresivnejši nastop, ki je dosegel vrh leta 1570 s sklepom državnega sabora istega leta, da se morajo protestanti in Judje takoj izseliti. Glej Bučar: *Širjenje reformacije*, str. 219–222. Tako se zdi, da je skupen interes hrvaškega plemstva in katoliške duhovščine najboljše viden po letu 1570, pred tem pa lahko govorimo o določeni toleranci.

⁹⁹ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 60, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu iz dne 12. decembra 1561. Isto pričakovanje spreobrnitve turškega sultana in miru so izražali tudi slovenski protestanti s Primožem Trubarjem na čelu, glej Šmitek: *Trubar*, str. 162–163.

Leta 1563 so bile knjige pripravljene in Vlahovič, ki je že poprej sodeloval pri pregledih hrvaškega tiska, je bil s svojim delovanjem in bivanjem na sami meji s Hrvaško naraven posrednik za protestantski tisk naprej na Hrvaško, v Srbijo in Bosno, kot je rekel sam: »*Tukaj pri nas in okoli nas [je] veliko bogatih duhovnikov, ki bodo brez dvoma radi kupili in plačali. Med njimi se jih nekaj najde, ki so ubogi in polne vrednosti takšnih knjig ne morejo plačati, tem je potrebno [nakup] olajšati ...*«.¹⁰⁰

Nedolgo po pridiganju na Hrvaškem, v prvi polovici 1563 je bil Vlahovič ponovno v Ljubljani, kjer je v tem duhu *odvzemanja moči Turkom* prosil Klombnerja, naj posreduje pri Ivanu Ungnadu, da bi dobil sto knjig, ki bi jih uskoška duhovnika,¹⁰¹ odnesla k patriarhu v Carigrad, s tem pa se bi knjige razširile po Turčiji.¹⁰² Nekaj mesecev pozneje pa je tudi sam prosil za knjige in po posredovanju Štefana Konzula prejel 35 knjig, ki jih je dal vezati, kot se zdi, na lastne stroške. S prodajo oziroma komunikacijo z Vlahovičem pa Fabian Kirchberger, ki je bil zadolžen za prodajo in distribucijo knjig, ni bil zadovoljen, in je pisal, da Vlahovič »*ni dal nobenega odgovora, še manj poslal denar ali zaželel več knjig, tako da ne moremo vedeti, ali je ta prejšnje knjige razdelil, prodal ali podaril.*«¹⁰³ Upoštevajoč besede o ubogih duhovnikih, ki jih omenja v pismu Ungnadu z januarja istega leta, ga lahko kar vidimo, kako je knjige razdelil ali podaril duhovnikom po Obkolpju.

Vlahovič je tako potoval in pridigal, verjetno s povabilom vsakokratnega gospoda, po Marki, Štajerskem in na sosednjem Hrvaškem ter užival ugled strogega, urejenega in angažiranega predikanta, ki je zmožen s svojimi pridigami, obljubami o miru po spreobrnjenju, pritegniti ljudi in kakor kaže primer

iz Cesargrada, prepričati duhovnike. Hkrati je sodeloval pri hrvaškem prevajanju in pomagal pri širjenju tiska, čeprav dobimo občutek, da njegovi sodelavci niso bili najbolj zadovoljni z njegovimi metodami. Večino časa je še vedno preživel z družino v Metliki, ki se je v času do 1563 povečala za nekaj članov, saj v pismih govori o »*Kinder*«, in skrbel za tamkajšnjo vedno večjo protestantsko skupnost. Preživetje mu je vrsto let poleg darov občine zagotavljalo le obrtniško in kmečko delo, zdi pa se, da je že v Metliki, nedolgo pred odhodom v Novo mesto, dobil prvo rento, 30 ren. gld.¹⁰⁴

Po smrti Ivana Ungnada (december 1564) je delo na hrvaškem protestantskem tisku obstalo, zavod v Urachu je prenehal z delovanjem, s tem je bilo konec Vlahovičevega intenzivnega aranžmaja pri tem delu, Metlika pa je izgubila položaj središča ocenjevanja in širjenja hrvaškega protestantskega tiska. Po smrti bana Petra Erdoedya (april 1567) je Vlahovič tudi izgubil zaščitnika na Hrvaškem, od njegovega sina Tomaža Erdoedya (1583–1595, 1608–1614) pa se ni mogel nadejati razumevanja ali zaščite, saj le-ta leta 1608 z mečem žugal Madžarom: »*S tem mečem bom izteral to luteransko kugo iz svoje dežele in prej se bomo ločili od Ogrske, kot dovolili, da se ta kuga zakorenini v naši kraljevini. Imamo tri reke: Savo, Dravo in Kolpo, iz ene izmed teh bomo dali piti tem novim gostom,*«¹⁰⁵ seveda pa si ni obotavljal sposoditi 2000 ren. gld. od (črnomaljske) luteranke Eve von Schnitzenbaum.¹⁰⁶ Tomaž Erdoedy tako ni ščitil Vlahoviča in tudi sicer je delovanje protestantskih pridigarjev na Hrvaškem bilo močno oteženo po letu 1570, čeprav so še v prvih desetletjih 17. stol. lahko našli varno bivališče na posestvih grofov Zrinjskih na hrvaški strani Kolpe.¹⁰⁷ Vlahovič po Hrvaškem, razen vojski v Vojni krajini po 1576, tako ni več pridigal.

¹⁰⁰ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 165, 19. januar 1563, Metlika, pismo Gregorja Vlahoviča baronu Ivanu Ungnadu.

¹⁰¹ Elze: *Primus Trubers Briefe*, str. 141 opomba 2, gre za popa Ivana Maleševca iz Bosne in Matijo Popoviča iz Srbije, ki ju je priporočil Matija Klombner.

¹⁰² Elze: *Primus Trubers Briefe*, str. 356–357, opomba 10, 28. marec 1563, Klombner piše Ungnadu, da »*auf bitten des herrn Gregor (Vlachowitsch), der neulich bei ihm gewesen, bitte er s. gn. den uskokischen priestern auf ihr hobes bitten 100 stueck allerlei sorten der buecher gebunden borgen zu lassen; die wollen es ihrem patriarchen in Constantinopel zufuehren; durch sie kommen die buecher in die Tuerkei etc.*«

¹⁰³ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 211, 8. december 1563, Ljubljana, pismo Fabiana Kirchbergerja baronu Ivanu Ungnadu. Elze: *Primus Trubers Briefe*, str. 380–384, v zanimivi opombi št. 12 pod gornjim citatom pravi Elze z zanimivim podtonom »*Tako je slo s prodajo v Metliki po Gregorju Vlahoviču, katerega pač Klombner ni mogel dovolj prebvaliti Ungnadu.*«

¹⁰⁴ Weiss: *Reformacija*, str. 708.

¹⁰⁵ Bučar: *Širjenje reformacije*, str. 221.

¹⁰⁶ ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji, f. XXXXI, S. 9–83, šk. 98, Eva von Schnitzenbaum, 5. avgust 1627, Črnomelj, kjer srečamo »*Item ain schuldtbrueff herrn Graffen Thomaß Erdodi R. 2000*« in nadalje »*Mer ain schuldschein v 2000R so herr Graff Thomaß Erdodi der frauen see: gebens.* O Evi von Schnitzenbaum, rojeni Windischgraetz kot protestantki glej Valvasor: *Die Ehre*, III, XI, str. 539: »*Im Jahr 1580, war herr Wolffgang, Freyherr von Schnitzenbaum, Besitzer dieses Schlosses [Sonneck]: der mit Frau Eva von Windisch-Graetz verhehlich, und beyde Evangelischer Religion gewest.*«

¹⁰⁷ Weiss: *Reformacija*, str. 692–700. Na Zrinjske posesti se je umaknil Matija Maticič leta 1574, leta 1582 je prosil za hubo ob Kolpi metliški predikant Peter Vokmanič in se tja dokončno umaknil leta 1592, prav tako nekdanji semiški duhovnik in črnomaljski ter vojni predikant Gregor Sitarič leta 1600. Leta 1609 je Mihael Vrbec vpadal s posesti Zrinjskih.

Bivanje v Metliki je bilo prvič postavljeno pod vprašaj s splošnim ukazom deželnega kneza o pregonu predikantov okoli leta 1567, ki ga omenja Vlahovič v svojem pisanju. »Nekaj preteklih let sem se zaporedoma zadrževal v Metliki s krščanskimi pridigami, med tem pa je prišel ponoven ukaz presvetlega kneza ... v njem pa ni imenoval niti mene, niti nikogar meni podobnega. Vendar so moji nasprotniki v tem domnevali, da gre zame, nakar sem se močno branil in se v tej zadevi nisem hotel predati, dolker se niso taisti pritožili pred deželnimi oblastmi te častitljive vojvodine Kranjske. Nato so na določen dan semkaj v Metliko prišli gospodje komisarji ... da bi zaradi te zadeve mene, mestnega sodnika skupaj z njegovim sosodstvom {Nachperschafft} in nekaj duhovniki zaslišali enega zoper drugega. Pred milostnimi gospodi komisarji so nato javno priznali, da se niso pred presvetlim knezom pritoževali čez mene, ali me krivili, da moj nauk, vera in hvala ne bi bili pravi, temveč [so me] javno pohvalili in potrdili ...«.¹⁰⁸ Vlahovič tako ni bil izgnan po dekretu kneza, temveč, kot je pisal, »sem se v tem kraju [Metliki] ... še eno celo leto večidel nemoteno zadrževal, imam pisni izkaz dobre vere od mestnega sodnika, da sem se spoštljivo poslovil od njih.«¹⁰⁹ Kdaj točno je Vlahovič odšel iz Metlike, ne vemo, terminus ante quem pa je njegovo pismo iz Novega mesta datirano 25. oktobra 1567.¹¹⁰

Delo v Novem mestu in Brežicah (1567–1569–1574)

Sledove reformacije v Novem mestu zasledimo že leta 1548, ko se omenja smrt patra Ivana, ki je »ob nekem napadu luteranov dobil tako hude rane, da je umrl.«¹¹¹ Vendar po tem poročilu nimamo podatkov o kakršnemkoli delovanju predikantov za daljše obdobje dvanajstih let.¹¹² Novo mesto, ustanovljeno leta 1365, je bilo največje središče na Dolnjekranjskem, ležeče ob pomembni deželni cesti je letno gostilo pet sejmov, kamor se je gonilo veliko različne živine iz Hrvaške, tamkaj je deloval prvi lekarnar v spodnjem delu Kranjske in mesto je imelo funkcijo regionalnega cerkvenega središča.

Gregor Vlahovič je v mestu pridigal že leta 1559, ko ga je ujel in zaprl prošt Jurij Graff (1560–1573), tako ga je tamkajšnja skupnost nedvomno poznala kot gorečega in delavnega predikanta. Redno pridiganje se je verjetno pričelo verjetno še pred Vlahovičevim prihodom, saj so Novomeščani leta 1567 pisali, da je deželni knez »Predikante ... iz Novega mesta izgnak.«¹¹³ Izgon je prizadel tamkajšnjo maloštevilno protestantsko skupnost deželanov Dolnjekranjskega in meščanov Novega mesta, tako da so prosili deželne stanovne: »Da se taiste predikante pri nas, tako kot v drugih mestih in trgih te dežele, po njihovi milostljivi presvetli visokosti knežji gnadi še naprej milostljivo trpi in dovoli. V tem omenjenem Novem mestu stoji tudi pet majbnih pustih cerkvic (ki se jih v celem letu resnično ne uporablja več kot dvakrat), eno od teh naj [knez] milostljivo privoli premoženjsko prenesti {ainantworten}, s tem bi njihova presvetlost gotovo izkazala ta istim poslušnim deželanom in podložnikom posebno milostljivo delo krščanske milosti.«¹¹⁴

Novomeški protestantski meščani so pisali stanovom, da potrebujejo predikanta. »Tedaj sem bil zaprosen, da pridem iz Metlike v Novo mesto«¹¹⁵ je pisal Vlahovič in se odselil skupaj z nekajčlansko družino v Novo mesto. Kot so pisali novomeški protestanti, skupnost ni imela primerne prostora za protestantsko bogoslužje, zato se je obrnila na kranjske stanovne in kneza, da ji omogočijo uporabo eno izmed omenjenih petih cerkva, tj. kapele sv. Rožnega venca BVM, sv. Barbare, sv. Jakoba, Štirinajstih pomočnikov in sv. Ane.¹¹⁶ Obrnili so se tudi na mestne organe, kot je opisal Vlahovič: »Mi v Novem mestu smo podali sodniku in svetu prošnjo ...«¹¹⁷ in v prošnji beremo, da se »takšna beseda božja povsod po vseh krajih te dežele ... pridiga, in od boga odrejen zakrament, v skladu z Augsbursko veroizpovedjo podeljuje ... (le da se bi lahko kar se da dalo zavarovati pred herezijo, prekrščevalci, vinglijanci in kalvinci ter pred ostalimi podobnimi lažnimi sektami, ki svetemu evangeliju strogo nasprotujejo)«, zato prosijo, da se jim dodeli »majhno ... in prijetno cerkvico, v kateri bi lahko v tolažbo in oporo skupnosti ... glasno in jasno mogli pridigati besedo božjo in

¹⁰⁸ ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča verjetno nastalo okoli 1569. Komisarji so bili Dietrich, baron von Auersperg, Krištof Gall zum Gallenstein, Krištof Gusič in Matjaž Jaroblič, upravitelj glavarstva Metlika.

¹⁰⁹ Prav tam.

¹¹⁰ ARS, AS 2, Stan. I, f. 54/10, šk. 93, 25. oktobra 1567, Novo mesto, pismo Gregorja Vlahoviča deželnim stanovom.

¹¹¹ Gruden: *Zgodovina*, str. 732, pri tem povzema poročilo iz kronike frančiškanskega samostana. Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta*, str. 71.

¹¹² Gruden: *Zgodovina*, str. 732.

¹¹³ ARS, AS 2, šk. 93, f. 54/10, nedatirano pismo deželanov spodnje Marke in dela meščanstva in skupnosti Novega mesta kranjskim deželnim stanovom, najverjetneje iz leta 1567. V zgornjem desnem robu sicer poznejša oznaka z letom 1565, vendar ni jasno zakaj.

¹¹⁴ Prav tam.

¹¹⁵ ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča verjetno nastalo okoli 1569.

¹¹⁶ Valvasor: *Die Ebre* III, XI, str. 485.

¹¹⁷ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 25. oktobra 1567, Novo mesto, pismo Gregorja Vlahoviča deželnim stanovom.

Novo mesto (Valvasor, Janez Weichard: *Die Ebre III, XI, str. 481*).

deliti sv. zakramentu.¹¹⁸ Vlahovič naprej piše, da so se sodnik in mestni svet sestali »in dolgo niso mogli najti načina, kako naj bi ravnali, nakar je prišel nekdo z imenom Wolfgang Haß, ki je tudi pripadnik pisane vere {Schriftlichen Religion}, in jim svetoval, da naj povedo, da nočejo imeti s cerkvami prav nič, tudi z duhovniškimi zadevami, temveč naj se s tem ukvarjajo duhovniki. Ta nasvet je bil vsem všeč in so bili vsi enakega mnenja.« Ker cerkve za bogoslužje protestantska skupnost ni uspela dobiti in se niso hoteli kregati ne z novomeško duhovščino, ne z mestnim sodnikom in svetom, je Vlahovič pričel pridigati kar na odprtem: »... sedaj, že nekaj preteklih nedelj, sem pridigal na velikem trgu na balkonu hiše gospoda Scheyerja, nato ga je prošt poslal k mestnemu sodniku in mu ukazal, da mi mora pridigo in podajanje zakramenta prepovedati. Tako ni po tem nihče več prišel k meni in sem božjo zadevo zamenjal s šivanjem.«¹¹⁹ Kot pravi sam, je tedaj pridiganje za-

menjal z obrtjo, v novomeški skupnosti pa se je zopet pojavila zamisel, da bi se polastili ene izmed manjših cerkva. »Nakar je bil moj nasvet, in tudi ponižna prošnja mene in vseh pripadnikov krščanske vere v Novem mestu ... da se bi nasulo peska ali subo prosa v posode {lageln} in položilo v cerkvico, da bodo noter bile postavljene posode, kot da je v njih smodnik ter bil prepovedan vstop z ognjem in se bi nato dalo nam ključ, torej bi mi prišli v cerkev, da se ne bi več dalo na nas kazati, da pridigamo po hišah.«¹²⁰ je pisal Vlahovič in opisoval zvijačo, s katero so se hoteli polastiti ene izmed cerkva. Zvijača novomeških protestantov in Vlahoviča ni bila uspešna, novomeški protestanti niso dobili cerkve, prošt Graff, ki je vse do leta 1573 služboval v Novem mestu, pa je z mandatom svojega škofa gotovo oteževal nadaljnje Vlahovičevo delo. Pridiganje in zbiranje sta se tako lahko nadaljevali le po hišah novomeških protestantov in

¹¹⁸ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, s. d., najverjetneje 1567, Novo mesto, prošnja novomeških protestantov mestnemu sodniku in svetu. Gre za prilogo pisma s 25. oktobra 1567, v katerem Vlahovič pravi: »wir zu Rudolfswert dem Richter unnd Rath im Supplication eingelegt welcher Copie hierin beschlossens.«

¹¹⁹ Prav tam. Glej tudi Valvasor: *Die Ebre*, III, XI, str. 489, pravi, da je pridigal v hiši, čeprav sam Vlahovič piše, da je pridigal »auff dem grossen Platz auff einem gang des herrn Scheiers hauß«. Prim. Elze: *Die Evangelischen Prediger II*, str. 59; Vrhovec: *Zgodovina Novega mesta*, str. 71; Podlogar: *Belo-*

kranjski reformatorji, str. 316, je dodal, da je Vlahovič bival v hiši von Scheyerja in »jim govoril z balkona če se jih je zbralo več«. Dejansko Vlahovič omenja le pridiganje na balkonu, nobenega bivanja, ne zbiranja v Scheyerjevi hiši, čeprav bi vsaj to lahko pričakovali.

¹²⁰ ARS, AS 2, f. 54/10, 25. oktobra 1567, Novo mesto, pismo Gregorja Vlahoviča deželnim stanovom. Zvijačo omenja tudi Valvasor: *Die Ebre II, VIII*, str. 437 in ji doda zgodbo o smodniku, ki je bil namenjen v vojno krajino.

na bližnjih plemiških posestvih, tako pri cerkvi sv. Ane na bližnjem Grabnu, graščini v rokah plemenitih Mordaxov.¹²¹

Vlahovič je bil v stikih s preostalimi predikanti na Dolnjekranjskem, gotovo z zelo uspešnim krškim predikantom, nekdam kostelskim župnikom, Ivanom Weichslerjem (Hans Weichsler, Weixler), ki je bil leta 1567 pregnan iz Krškega in se pridružil Vlahoviču v Novem mestu. Weichsler je namreč pisal 24. oktobra, le dan pred Vlahovičevim dopisom, iz Novega mesta kranjskim stanovom o spotikanjih in ovirah, ki mu jih postavlja dolenski arhidiacon Polidor Montagnana.¹²² Z Vlahovičem je deloval le kratek čas, v Krško se ni vrnil, leta 1568 pa je odšel naprej v Selce pod Kozjakom.¹²³

Kot pravi Vlahovič, je božje delo zamenjal z obrtjo, glede na to, da je v bližini Novega mesta imel posest (njivo), pa lahko sklepamo, da se je tudi tam preživljal s kmečkim delom. Občasno je še vedno pridigal, zato se je verjetno pod vodstvom prošta Graffa in dolenskega arhidiakona Montagnane ponovila epizoda iz Metlike. »Zaradi tožb tistih iz Novega mesta je od Njihove knežje presvetlosti prišel dopis {bevelch}, da sem bil iz Metlike izgnan, in ker so me ti iz Novega mesta pri Njihovi knežji presvetlosti ovadili iz sovraštva, sem naredil tako kot proti tistim iz Metlike, ki so se pritožili zoper mene in apelirali pred več deželnimi oblastmi. Mene in tiste iz Novega mesta so določeni komisarji ... sklicali in zaslišali, nakar so poročali, da zoper mene nimajo pred Njihovo knežjo presvetlostjo nič za tožiti, tudi ne vedo o meni nič neprimernega reči in moj nauk, pridige, življenje in ostale reči se jim zdijo primerne ...« je Vlahovič pisal deželnim stanovom iz Novega mesta.¹²⁴

Kje v Novem mestu je Vlahovič bival, ne vemo,¹²⁵ precej verjetno je imel podobne težave s stanovanjem v Novem mestu kot Nikolaj Tuskanič, ki se je hotel leta 1571 preseliti v Novo mesto in tamkaj delovati, vendar ni uspel najti ne službe pridigarja, ne stanovanja.¹²⁶ Preživljal se je z obrtjo,

kmečkim delom in darovi protestantske občine vse do leta 1567, ko so še za časa kratkega Weichslerjevega postanka v Novem mestu kranjski deželni stanovi na prošnje novomeške skupnosti obema predikantom namenili 80 ren. gld.¹²⁷ To je bilo bistveno večje redno plačilo, kot ga je Vlahovič prejemal do tedaj, ko je imel v Metliki 30 ren. gld. plačila,¹²⁸ in je njemu in družini omogočalo trdnejši obstoj.¹²⁹

Za svojega bivanja v Novem mestu je Vlahovič ostajal v tesnih stikih s skupnostjo v Metliki, poznal tamkajšnje razmere in občasno potoval južno na Metliško. Verjetno se je na poti v Metliko ali domači Ribnik leta 1568 zadrževal v Črnomlju, kjer je prišel v spor s tukajšnjima predikantom Mihaelom Grgičem (Gorgitsch) in Ivanom Schweigerjem (Hanß Schweiger), saj je pisal v Ljubljano, da se oba nekako čudno držita. Ker je imel protestantski učitelj v Črnomlju kozo, je Vlahovič menil, da bi ga moral Grgič okregati.¹³⁰ Gotovo je občasno pridigal po graščinah po Dolenskem, ki so bile v rokah protestantskega plemstva in tako prišel v stik s preostalimi tamkajšnjimi predikanti. O uspehih Vlahovičevega in Weichslerjevega dela v Novem mestu lahko do določene mere sklepamo po opisih, ki jih je v 80. letih 16. stol. posredoval oglejski vizitator Bizancij.¹³¹ Številke so seveda okvirne, vendar nam dajo podobo sorazmerno majhnega števila protestantov. V Novem mestu so šteli 30 družin, v bližnjih Šmihelu 6 in Šmarjeti 2 hiši, v Krki (Obergurk) pa kar 30 kmečkih družin.¹³² Gruden tako ocenjuje, da uspehi njunega dela niso bili posebno veliki in če ocenjujemo, da je imelo Novo mesto okoli 1000 prebivalcev,¹³³ družina pa štela

¹²⁷ Elze: Die evangelischen Prediger, str. 58.

¹²⁸ Weiss: Reformacija, str. 708.

¹²⁹ Elze: Die evangelischen Prediger, str. 58, trdi, da je od 1562 prejemal plačilo 24 ren. gld., kot mu je dodelil Peter Erdoedy, vendar je Vlahovič sam v pismu leta 1563 pisal, da ne dobi nobenega plačila. Seveda je v pismih Ungnadu prikazoval še hujšo bedo kot je v resnici bila. Vendar nam besede Klombnerja »Če bi Gregor iz Metlike obdržal prostijo, ki mu jo je podelil ban, bi imeli dovolj sredstev in hrvaških prevajalcev.« (Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 127, 28. november 1562, Ljubljana, pismo Klombnerja Ivanu Ungnadu), potrjujejo, da so bili ti prihodki izgubljeni.

¹³⁰ ARS, AS 2, šk. 875, leto 1569, str. 324, »Herren Gregorn Vlachovitsch schreiben daß die Predicanten so von ainer Ersamen Landtschafft Provisioniert sein etwaß uebel und ergerlich verhalten. Auch der jezzig Evangelisch Schuelmeister zu Tschernembl, herrn Mihel Predicanten daseblst ein Gaiß haltet geschalten haben solle.«

¹³¹ Gruden: Doneski k zgodovini, str. 135–140.

¹³² Gruden: Doneski k zgodovini, str. 135.

¹³³ Glej op. 25. Poudariti je še potrebno, da dogodki z negativnim demografskim učinkom, kot so bili epidemije (1578, 1599) in požari (1576, 1584), spadajo v čas po Vlahovičevem delovanju.

¹²¹ Gruden: *Zgodovina*, str. 734; Gruden: Doneski za zgodovino, str. 135.

¹²² ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, 24. oktober 1567, Novo mesto, pismo Ivana Weichslerja deželnim stanovom.

¹²³ Gruden: *Zgodovina*, str. 736. Tudi Elze: Die evangelischen Prediger, str. 60–61.

¹²⁴ ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča. Komisarji so bili Dietrich baron von Auer-sparg, Wolf baron von Thurn, Kristof Gusič in Kristof Gusičič.

¹²⁵ Podlogar: Belokranjski reformatorji, str. 316, »Stanoval je v hiši nekega Scheyerja«, vendar nam vir tega ne pove, zgolj to, da je pridigal iz njegovega balkona.

¹²⁶ ARS, AS 2, šk. 875, leto 1571, str. 416, kjer beremo »Herrn Niclasen Thuskensich Christlichen Supplicirn weil Er zu Rudolfswerde khain Platz vil wenig ain whonung bekommen muoge.«

med 5–5,5 člana, vidimo, da je celotna novomeška protestantska občina skupaj s Šmihelom štela okoli 36 družin, tj. okvirno 180–200 ljudi, ali slabo petino prebivalstva.

Nemoteno delo se je nadaljevalo le kratek čas. »V zadnjem času je novomeškemu sodniku prišel nov ukaz od Njihove knežje presvetlosti, ki ga mi je pokazal, da me ne sme trpeti v mestu, dokler se ne zagovarjam pred Njihovo knežjo presvetlostjo ali kje drugje«¹³⁴ je pisal Vlahovič. Tako mu je bilo do konca leta 1568 delo zopet onemogočeno. Knežji ukaz se je pričel izvajati že leta 1569, zato so novomeški meščani protestantske vere prosili kranjske stanovce, da naj Vlahovič ostane njihov predikant ali pa naj bo namesto njega imenovan nekdo drug.¹³⁵ Vlahovič je dokončno moral oditi in tako se je leta 1569 skupaj z družino odpravil čez reko Savo v Brežice h gospodu Krištofu Gallu.¹³⁶ O selitvi priča tudi prodaja mlina v rojstnem Ribniku na Hrvaškem, saj ga iz Brežic nikakor ne bi mogel učinkovito upravljati, pa tudi dodatni denar je bil pri selitvi nedvomno dobrodošel.¹³⁷ Prav ta čas med selitvijo iz Novega mesta, pa vse do vrnitve v Metliko leta 1574, je najslabše poznano obdobje njegovega življenja, o katerem ne najdemo podatkov. Ob odsotnosti virov, ki bi podrobneje slikali njegovo bivanje v Brežicah, lahko le domnevamo, da je Vlahovič najverjetneje bival in pridigal v Brežiškem gradu pod zaščito Krištofa Galla.

Zelo zanimivo pa se je vprašati, kje je bil 3. februarja 1573, ko so kmečki uporniki zavzeli Brežice in neuspešno napadli grad.¹³⁸ Kmetje so namreč bili pod vodstvom Ilije Gregoriča, izkušenega krajišnika, ki je kot otrok rasel skupaj z Vlahovičem v trgu Ribnik. Prav v tem lahko vidimo neverjeten lok, ki je v enem izmed viškov kmečkega upora 1573 povezal protestantskega pridigarja, ki se je nahajal v gradu, in njegovega nekdanjega sokrajana, ki je pred gradom vodil kmečko uporniško vojsko. Med uporniki pod Ilijevim vodstvom je bil tudi njegov brat, Simeon Gregorič, ki se je ukvarjal s

trgovino,¹³⁹ bil pozneje ujet in zaprt na Brežiškem gradu, kjer ga je zaslišal Vlahovičev zaščitnik, Krištof Gall.¹⁴⁰ Skorajda vidimo, kako ga Vlahovič obišče v zaporu.

Omeniti je potrebno, da so imeli uporniki tudi načrt prodora na Metliško, kot je pisal 5. februarja von Thurn: »Skerbi me, da se bo zgodilo z Metliko tako kot s Krškim. Slišim, da nek meščan imenovan Doročić, z preostalimi meščani deluje v to smer, kakor tudi, da je taistega brat glavar med kmeti.«¹⁴¹ Med domnevnimi kmečkimi pomočniki pa je bil mogoče tudi član metliške protestantske skupnosti. Jurija Dorčića (Doročić) namreč najdemo med metliškimi protestanti, ki so leta 1573 podpisali peticijo zoper metliškega predikanta Mihaela Matičiča.¹⁴² Metliški meščan Mikula Doročić je bil pozneje na podlagi pričevanja Gašperja Alapija izpuščen, njegov brat Matija pa ni bil kmečki glavar, temveč se je z Alapijem boril proti kmetom.¹⁴³ Metliška protestantska skupnost je tako bila seznanjena s kmečkimi namerami, težko torej trdimo, da njihove namere, vsaj pozneje, niso prišle tudi do Vlahoviča.

Zanimivo se je vprašati, kako je dojemal kmečke upornike, ali se jim je postavil v bran ali je zagovarjal trdo roko, s katero je zoper njih udarilo kranjsko, štajersko in hrvaško plemstvo. Če je tako tesno sledil Trubarju, kot izhaja iz Klombnerjevih dopisov, moramo ugotoviti, da je kot Trubar in pred njim v Nemčiji Luther in Melanchton, nastopil zoper kmečke upore in kmečke upornike. Nenazadnje je skupaj z družino živel v Brežicah pod zaščito plemiča, ki je bil aktivno udeležen pri zatiranju upora in raziskovanju njegovega ozadja. Gotovo je sledil Trubarjevi precepciji, da je »Gospoščina mnogotera, visoka in nizka, huda in dobra, ... dana od Boga«, kmetje se tako lahko pritožijo in potožijo, upirati pa se ne smejo.¹⁴⁴

Po Vlahovičevem odhodu v Novo mesto leta 1567 je v Metliki pričel pridigati Mihael Matičič (Mathitschitsch), a z njegovim življenjem in ravna-

¹³⁴ ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča verjetno nastalo okoli 1569.

¹³⁵ ARS, AS 2, šk. 875, leto 1569, str. 310. V kratki notici srečamo ime Georg Vlachovitsch.

¹³⁶ Elze: Die evangelische prediger, str. 59.

¹³⁷ Lopašič: *Oko Kupe*, str. 246, »Još g. 1570. posjedovaše Vlahovič mlin na potoku Obrbu kod Ribnika, koji prodade s dozvolom kneza Jurja Zrinjskoga porkulabu ribničkom Ivanu Radičeviću«. Tudi Lopašič: *Karlovac*, str. 112.

¹³⁸ *Zgodovina Slovencev*, str. 285. Rački: Građa za poviest, str. 182, 6. februar 1573, Ljubljana, pismo Jožefa, barona zu Ecka, deželnemu glavarju na Kranjskem »beide Statt Rain vnd Gurkbfeldt, ausser der Schloesser, in Ir Aydes-Pflicht genomem«. Dimitz: *Geschichte III*, str. 33.

¹³⁹ Adamček: Uzroci i program, str. 53.

¹⁴⁰ Rački: Građa za poviest, str. 236, 13. februar 1573, gospod Helfenberg piše štajerskim deželnim odbornikom v Graz: »Herr Christoph Gall hat zu Rain des Ilia Brueder gefangner gehabt vnd alsbald richten lassen«.

¹⁴¹ Rački: Građa za poviest, str. 181, 5. februar 1573, pismo Jožefa von Thurna deželnim odbornikom na Kranjskem.

¹⁴² ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, nedatirana prošnja metliških protestantov deželnim stanovom, verjetno iz let 1573–1574, na kateri je podpisanih 11 *Untertanen allerley berrschafft in Moetlinger Podn* in 21 *Behorsambe Burger*, na zadnjem mestu najdemo ime Jerny Dortschitsch.

¹⁴³ Rački: Građa za poviest, str. 225, pismo Gašperja Alapija von Hochensteina za mestne oblasti v Metliki.

¹⁴⁴ Bernik: Primož Trubar.

njem metliška protestantska skupnost ni bila zadovoljna. Kot so pisali, je, čeprav je bil poročen, spočel otroka s svojo sosedo, poleg tega je živel nespodobno in imel neprimerne pridige.¹⁴⁵ Maticič je bil odstavljen in se je moral umakniti nekdanjemu semiškemu in črnomaljskemu župniku, ostarelemu Nikolaju Tuskaniču.¹⁴⁶ Vlahovič je bil obveščen o dogajanju v Metliki aprila 1574,¹⁴⁷ ko mu je pisal del metliške skupnosti, težko pa bi rekli, da mu niso Maticičeva dejanja in odstavitev prišla na ušesa že prej. Tuskanič je pridigal v Metliki do smrti 11. marca 1575, plačano predikantsko mesto v Metliki pa je bilo nato nezasedeno. Tako so po marcu 1575 Metličani pisali kranjskim deželnim stanovom. V zapisniku najdemo: »ker je njihov krščanski predikant umrl, prosijo, da se njihovemu predhodnemu staremu predikantu piše, da se poda ponovno v Metliko.«¹⁴⁸ Stanovi so pisali Vlahoviču, naj se odpravi v Metliko, kamor je prišel v času med marcem in julijem 1575.

Vrnitev v Metliko (1575–1580), selitev v Radeče in smrt (1581)

Prvo pismo Vlahoviča iz Metlike je iz julija 1575, ko je pisal deželnim stanovom, da mu pripada provizija po umrlem Nikolaju Tuskaniču.¹⁴⁹ Tam je prevzel zelo številčno skupnost, vsaj 450 ljudi,¹⁵⁰ meščanov Metlike in podložnikov okoliških gospostev, ki je bila, kakor so pisali metličani, »razdeljena na dva ali tri dele«. ¹⁵¹ Razdelitev je bila posledica delovanja dveh predikantov, na eni strani tedaj že pokojnega Tuskaniča, na drugi strani Maticiča, ki je še vedno prihajal v Metliko s čezkolpskih posesti grofov Zrinjskih in občasno pridigal. Njegov glavni zaščitnik je bil Štefan Kunič,

upravitelj metliškega gospostva, ki je pisal, da »gre celotna skupnost k njegovi pridigi razen štirih ali petih, ki iz velikega sovraštva in klubovanja nočejo k njegovim pridigam«. ¹⁵² Nedolgo po vrnitvi v Metliko je Vlahovič prišel v spor z Maticičem na katerega strani moramo nujno videti upravitelja Kuniča in del protestantske skupnosti. Spor se je stopnjeval do groženj, zato se je Vlahovič obrnil na kranjske stanovne in prosil za zaščito, ti pa so mu jo tudi odobrili. ¹⁵³ Na žalost ne poznamo Maticičeve plati te zgodbe, vendar po Vlahovičevi pritožbi na stanovne ne srečamo več omemb ne sporov in ne Maticiča. Zdi se, da se je metliška skupnost pomirila in poenotila pod Vlahovičevim vodstvom, Maticič pa se je umaknil na posesti Zrinjskih.

Veliko metliško protestantsko občino, ki je poleg Metlike zajemala tudi Gradac in grad Krupo, je sprva oskrboval Vlahovič sam. Ko je bil leta 1576 imenovan še za pridigarja v Vojni krajini, ¹⁵⁴ je pod bremenom velike občine konec leta 1576 prosil deželne stanovne za pomočnika, saj »se je tukaj vedno vzdrževalo dva predikanta v Metliki, Gradacu in Krupi«, in pisal: »Pripetilo se je, da je položaj pokojnega Nikolaja Tuskaniča izpraznjen, tako bi moral biti njegov položaj ponovno zapolnjen s kvalificiranim krščanskim predikantom«. ¹⁵⁵ Stanovi so nato imenovali Krištofa Špindlerja in Jurija Dalmatina, da predlagata, kdo bi bil primeren. Na začetku 1577 je bil za drugega metliškega predikanta imenovan Štefan Kovačević, ki pa se je obotavljal prevzeti položaj zaradi pre slabega letnega plačila, tj. 80 ren. gld., zato je na njegovo mesto prišel Peter Vokmanič (1577–1598), ¹⁵⁶ ki je ostal in deloval v Metliki še dolgo po Vlahovičevem odhodu in smrti. ¹⁵⁷ Vlahovič in Vokmanič sta tako oskrbovala skupnost v Metliki, ki so jo sestavljali večinoma meščani in okoliški podložniki različnih gospostev, ¹⁵⁸ tudi na Krupi in v Gradacu bi med poslušalstvom našli okoliške podložnike. O velikosti celotne protestantske občine nam priča le en podatek, že omenjena številka

¹⁴⁵ Weiss: Reformacija, str. 692. ARS, AS 2, šk. 875, leto 1569, str. 527, »ainer Ersamen Lanntschaft Provisionierter Predicant ... neben seiner ebrlichen Hauswirthen mit Mergerethn seiner nachsten Nachperin ainen jungen Menchlein den Ehrbrich beganngen.« Stanovi so nato poslali predikanta Gašperja Khunenbergerja, da bi preučil zadevo.

¹⁴⁶ Weiss: Reformacija, str. 693.

¹⁴⁷ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 14. februar 1574, Metlika, pismo dela metliške protestantske skupnosti Gregorju Vlahoviču. Med šestimi podpisniki najdemo tudi Jerneja Dorčiča (Jerny Dortschitsch).

¹⁴⁸ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1574, str. 74.

¹⁴⁹ ARS, AS 2, Zasedanja deželnih stanov (1574–1579), šk. 876, leto 1575, str. 123, prošnja Gregorja Vlahoviča za provizijo, ki jo je poprej imel Nikolaj Tuskanič.

¹⁵⁰ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 15. april 1575, Metlika, pismo Štefana Kuniča deželnemu glavarju, v katerem piše »am haylig Oosterfeyertag in Geschloß zu Mottling gepredigt ... Pey derselbig predig sind gewest fierthalbhundert Perschon unndt merers.«

¹⁵¹ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 14. februar 1574, Metlika, pismo dela metliške protestantske skupnosti Gregorju Vlahoviču.

¹⁵² ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 15. april 1575, Metlika, pismo Štefana Kuniča deželnemu glavarju.

¹⁵³ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1575, str. 124, obtožba Gregorja Vlahoviča proti Mihaelu Maticiču.

¹⁵⁴ Elze: Die evangelische prediger, str. 59.

¹⁵⁵ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1576, str. 285, Gregor Vlahovič piše deželnim stanovom in prosi za pomočnika. Obravnavano 13. decembra 1576.

¹⁵⁶ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1577, str. 285, Gregor Vlahovič piše deželnim stanovom za 20 ren. gld. za novega predikanta, ki naj bi jih prenesli na Petra Vokmaniča. Obravnavano 22. maja 1577.

¹⁵⁷ Weiss: Reformacija, str. 692–695. Elze: Die evangelische Prediger, str. 62–63.

¹⁵⁸ Glej op. 132.

450 vernikov, ki so se zbrali na veliko noč leta 1575. Tam bi našli poleg meščanov iz Metlike tudi *einfehlige paurs folk*,¹⁵⁹ kot je več kot desetletje pozneje pisal metliški komtur. Vse večji del protestantov med meščansko *Gemeinde* se je kazal v tem, da so protestanti prihajali na pomembnejše položaje mestne samouprave, ki so jo najpozneje leta 1582, ko je Peter Vokmanič pisal, da sta mestni sodnik in starešina (sodni upravitelj) *naše vere*,¹⁶⁰ tudi prevzeli.

Pomemben del protestantske skupnosti je bil šolski mojster, ki je v Metliki poučeval od leta 1569 naprej.¹⁶¹ Kdo je ta položaj imel za Vlahoviča in Vokmaniča, ne vemo, gotovo pa je, da je nek element njegovega življenja ali dela Vlahoviča, glavo protestantske skupnosti, močno zmotil, tako da je leta 1577 izbruhnil spor med njim in protestantskim učiteljem.¹⁶² Kaj sta bila vzrok in predmet spora, prav tako ne vemo, glede na Vlahovičevo gorečnost in zavzetost je možnih kamnov spotike lahko veliko. Spor pa gotovo ni bil tako hud, kot poznejši spor med predikantom Vokmaničem in učiteljem Jurijem Germekom.¹⁶³ Kot so tedaj opazili kranjski odborniki, so tovrstni spori samo ločevali skupnost in močno škodili ugledu celotnega reformacijskega dela.

Poročil o njegovih odnosih s križniško komendo v Metliki v prvih letih po vrnitvi ne srečamo, gotovo pa vrnitev starega znanca, med metliškimi meščani zelo vplivnega in uglednega, metliškem komturju Leonhardu Formentinu ni bila prijetna in konflikt je bil le vprašanje časa. Komenda se je soočala z vrsto težav. V februarju 1576 je na njeno posest pri Božakovem vdrl Andrej Jankovič, služabnik grofa Zrinjskega, in jo opleni, pri tem so križniki trpeli precejšnjo škodo,¹⁶⁴ komendo pa so pestile tudi splošne težave nezadostnega števila duhovnikov, ki so bili navadno še slabo izobraženi. Leta 1581 so metliški meščani pisali, da je cerkev prazna in pusta, da komtur ne vzdržuje dovolj

duhovnikov in kaplanov, zvonovi pa bijejo »zu nikogarn.¹⁶⁵ Vendar je bil metliški protestantski skupnosti dostop do cerkva zelo omejen. In ravno v tem moramo videti vzrok spora, ki je med Vlahovičem in Formentiom izbruhnil leta 1579.¹⁶⁶ Dokončno rešitev zagat s prostorom je, sicer šele po Vlahovičevem odhodu, ponudil leta 1582 Sigmund Semenič, posestnik pri Metliki, ko je na svojem posestvu pred mestom pričel graditi leseno cerkev in bivališče za predikanta in učitelja.¹⁶⁷

Miroval tudi ni dedni sovražnik. Januarja 1576 so v Metliki govorili o turških oglednikih, baron Jožef von Thurn je pisal kranjskim stanovom o možnem vpadu turške vojske v deželo.¹⁶⁸ Kranjske meje je sicer varovalo premirje, ki ga je sklenil Maksimilijan II. in decembra 1576 obnovil Rudolf II.,¹⁶⁹ na bližnjem hrvaškem ozemlju pa se je turški pritisk nadaljeval in konec 1577, in v začetku 1578 so Turki osvojili več pomembnih trdnjav. V marcu 1578 sklicani meddeželni zbor v Brucku na Muri (Bruck an der Mur) na Štajerskem je imel namen urediti vprašanje obrambe. Posledično izpogajanje, le ustno zajamčen red je določal, da Notranjeavstrijske dežele prevzamejo vzdrževanje trdnjav in vojaštva Vojne krajine ter postavijo novo trdnjavo ob sotočju Dobre, Mrežnice in Korane, v zameno pa uživajo večjo svobodo veroizpovedi.¹⁷⁰

Medtem ko so potekala pogajanja v Brucku na Muri (Bruck an der Mur), je Ivan Turjaški 24. marca 1578 poročal, da bodo Turki najverjetneje vpadli proti Črnomlju in Metliki. Na veliki petek so Turki vdrl do Dubovca pri Karlovcu, nato pa so se umaknili. Novice pa so nedvomno dosegle bližnjo Metliko in za zidovi mesta, še bolj pa v predmestju, je veliko noč leta 1578 spremljal stari znanec *metus ac timor Turcarum*.

Vendar je do 13. aprila turška nevarnost prenehala,¹⁷¹ Metlika ni bila opustošena, kot je poročal *Neue Zeytung*, ne oblegana, kot je poročal Valvasor. Zdi se, da Turkov pred njenimi zidovi sploh ni bilo.¹⁷² Do konca leta 1578 turške grožnje v bližini Metlike ni bilo več, prihajala so le še poročila o posameznih plenjenjih ob rekah Mrežnici in Ko-

¹⁵⁹ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, brez natančnega datuma 1598, Metlika, komtur Markvard zu Egkh piše deželnemu vice-domu.

¹⁶⁰ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 3. april 1582, Peter Vokmanič piše kranjskim deželnim odbornikom »Und nachdem der jetzig Richter und Staraschina in der Metling unserer Religion sein«.

¹⁶¹ ARS, AS 2, šk. 875, str. 312, november 1569, prošnja Mihaela Maticiča, predikanta v Metliki, za plačilo šolskega mojstra. Weiss: Reformacija, str. 701 in 706.

¹⁶² Elze: Die evangelische Prediger, str. 59.

¹⁶³ Weiss: Reformacija, str. 701–702.

¹⁶⁴ ARS, AS 2, Zasedanja deželnih stanov (1574–1579), šk. 876, leto 1576, str. 190, Sigmund von Alltenhauf, starejši komtur v Metliki, piše o vpadu Andreja Jankoviča na Božakovo.

¹⁶⁵ Lopašič: Prilozi za poviest, str. 171.

¹⁶⁶ Elze: Die evangelische Prediger, str. 59.

¹⁶⁷ Weiss: Reformacija, str. 693–695.

¹⁶⁸ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1575, str. 183, Jožef von Thurn piše o turških oglednikih in možnem močnem vpadu v deželo.

¹⁶⁹ Jug: Turški napadi, str. 50.

¹⁷⁰ Dimitz: *Geschichte Krains* III, str. 59–66. Simoniti: *Vojaška organizacija*, str. 67–68.

¹⁷¹ Jug: Turški napadi, str. 52.

¹⁷² Prav tam.

Radeče ob Savi (Valvasor, Janez Weichard: Die Ehre III, XI, str. 464).

rani. Ko je bil v skladu z določili iz Brucka na Muri (Bruck an der Mur) 13. julija 1579 postavljen temeljni kamen za novo trdnjavo Karlovac, je bilo v Hrvaški krajini kar 2.000 mož stalne posadke,¹⁷³ ki je ščitila delo pod vodstvom Matije Gombona, v istem času pa so se pričeli graditi tudi stražni stolpi ob reki Kolpi. Prav izgradnja Karlovca in boljše obrambe sta prebivalstvu Metliškega in bližnjega hrvaškega ozemlja 52 let po habsburški pridobitvi krone sv. Štefana dajala večji občutek varnosti in upanja na mir. Ali so tedaj že pozabili na obljube predikantov o spreobrnjenju turškega sultana izpred dveh desetletij, lahko le ugibamo.

Vlahovič je tedaj štel 56 let, imel je redne dohodke in užival velik ugled v mestu, kjer se je prvič uveljavil kot pridigar, rezultati njegovega dela pa so bili vidni v pripadnosti večine meščanov reformaciji. Težko bi rekli, da ni bil, vsaj v Metliki, uspešen. Ali je v Metliki živel sam ali z družino, ne vemo, od njegovih otrok poznamo le sina in poznejšega dediča Matijo,¹⁷⁴ ki je prav tako stopil

na pot reformacije. Leta 1579 je bil med sodelavci (præceptor, collaborator) že ostarelega Bohoriča v deželnošolanovski šoli v Ljubljani,¹⁷⁵ kjer pa ni ravnno užival posebnega ugleda, tako da ga leto pozneje tam ni bilo več.¹⁷⁶ Zdi se, da je Vlahovič, še posebno po smrti Matije Klombnerja, vedno bolj deloval na margini, saj ga več ni bilo najti v Ljubljani v ožjem krogu kranjskih protestantov, ki so leta 1580 formirali cerkveni svet (Kirchenrat).¹⁷⁷ Od sodelovanja pri prevajalskem delu je minilo že skoraj 15 let, Hrvaška je bila bolj zaprta za protestantske ideje kot kdajkoli, nauk pa se ni razširil južno, kot so nekako naivno verjeli predikanti. Preden se je leta 1580 odpravil iz Metlike proti Radečam ob Savi, je verjetno obiskal in videl Karlovac. Zanimivo se je vprašati, ali je hotel tamkajšnje mesto predikanta ali se je umaknil drugim, mlajšim predikantom.¹⁷⁸

¹⁷³ Jug: Turški napadi, str. 52.

¹⁷⁴ ARS, AS 306, zv. 27, str. 498, 17. avgust 1587, »Der Erbar furnem Mathias Vlachovitsch als weilandt herren Gregorn Vlachovitschen, einer Ersamen Landschaft in Crain gewesten Predicanten seligen gelaßner Sun unnd Erb.«

¹⁷⁵ Elze: Die evangelische Prediger, str. 60, »als Collaborator des alten Bohoritsch an der Landschaftschule zu Laibach in nicht gerade sehr rühmlicher Weise genannt wird.«

¹⁷⁶ Elze: Die Rectoren, str. 128–129. Sicer v tem besedilu Matije Vlahoviča sploh ne omenja.

¹⁷⁷ Dimitz: Geschichte Krains III, str. 65, pravi, da je cerkveni svet in Krain schon seit Jahren im Gebrauch stehende.

¹⁷⁸ Weiss: Reformacija, str. 700.

Ko je novembra 1580 v Ljubljani podpisal *Formula Concordiae* in tako potrdil pripadnost luteranski veroizpovedi, je bil še vedno predikant v Metliki,¹⁷⁹ le mesec pozneje pa je prosil za izboljšanje plače zaradi selitve iz Metlike v Radeče ob Savi. Razlogi za odhod iz Metlike nam niso poznani, Elze pravi, da je bil posledica razmer v Metliki, kjer je bil že vrsto let v konfliktnih odnosih s tamkajšnjo komendo in protestantskim učiteljem. Meščanom v Radečah je bilo sicer že leta 1579 strogo prepovedano sprejeti predikante in učitelje,¹⁸⁰ vendar ko je decembra 1580 Vlahovič pisal stanovom s prošnjo¹⁸¹ za izboljšanje plačila zaradi selitve, je bil že v Radečah in stanovi so mu nato odobrili še dodatnih 20 ren. gld. Tako je na koncu prejemal kar 100 ren. gld. plačila.

Ko je Vlahovič v zimskih mesecih prispel v Radeče ob Savi, tam vsekakor ni bil prvič, prav gotovo je med svojim bivanjem v Brežicah kdaj pridigal tudi v Radečah ali bližini. Ali je bil sam ali z družino, ne vemo, v decembru 1580 je že bil tam in tamkaj verjetno preživel božič. Na novo zagotovljena dosmrtna podpora 100 ren. gld. bi njemu in njegovi ženi, kolikor je bila še živa, omogočala mirno življenje in za predikanta v zrelih letih bi se zdel ta položaj povsem zadovoljiv.

Podrobnosti o njegovih zadnjih mesecih nam niso poznane. Ali se je odpravil v februarju 1581 v Ljubljano, najverjetneje do svojega sina Matije, zaradi bolezni ali kakšnega drugega razloga, ne vemo. Srečamo le podatek, da je umrl 18. februarja 1581 v Ljubljani in bil pokopan na tamkajšnjem protestantskem pokopališču pri cerkvi sv. Petra,¹⁸² ki ga je le dobri dve desetletji pozneje uničila protireformacija.

Zapuščina

Kdo je torej bil Gregor Vlahovič? Brez dvoma zelo samonikla, trdoživa in močna osebnost, to pa so bile tudi temeljne lastnosti preostalih najpomembnejših reformatorjev na Kranjskem in drugje. Kot apostat in na novo nastali predikant se je takoj aktivno angažiral pri hrvaškem protestantskem tisku, osnovne ideje reformacije pa pri tem prevzel iz knjig Primoža Trubarja. Doživljal je vsakovrstne napade, na svoje delo in poslanstvo, in to ne le v

Metliki, temveč tudi v Novem mestu in drugje, kjer je deloval. Vsekakor je bil delno kriv tudi sam, saj nam viri pričajo o konfliktni osebnosti, trdno predani svojemu poslanstvu in delu, vsak trenutek pripravljeni na spor z vsakim, ki bi posegal v njegovo pravico do širjenja evangelija ali kršil zapovedi ter načela življenja dostojnega predikantu.

Težko bi rekli, da pri svojem delu ni bil uspešen. Postavil je trdne temelje reformaciji v Metliki, ki je do konca 16. stol. povsem prevzela mesto in njegove meščane. Deloval je kot prvi redni predikant, sicer le za kratek čas, v Novem mestu. Da sta bila v obeh mestih, Novem mestu in Metliki izvoljena na položaj mestnih sodnikov protestanta, kar jasno priča o večinski protestantski skupnosti v mestu, je v dobršni meri tudi njegova zasluga. Povsem drugačnega in drugotnega pomena za slovensko reformacijo je njegovo ukvarjanje s hrvaškim protestantskim tiskom, saj ga moramo razumeti v duhu stremljenj Trubarja in Klombnerja, tj. kot način širitve reformacije južno, torej v hrvaške, srbske in bosanske dežele. Del tega duha je (neka-ko naivna) vera v strmoglavljenje islama in spreobrnitev turškega sultana v protestantizem, s čimer bi bil zajamčen trajni mir. Ideja je živela vse do smrti Ivana Ungnada in zaprtja biblijskega zavoda v Urachu, nato pa je Vlahovič, pa tudi vsi drugi, prenehal sodelovati pri prevajanju. Večje pomembnosti ta tisk ni dosegel, delo reformatorjev na Hrvaškem pa je bilo prepovedano in omejeno le na določene kraje. Njihov namen, prinesiti mir, je vsaj v tem delu dežele trdneje kot knjiga in evangelij zagotovila nova karlovska trdnjava, postavljena kot kupnina za dve desetletji pozneje prelomljeno obljubo o verski svobodi.

Na koncu še vprašanje odnosa s slovenskimi reformatorji. Ugotoviti moramo, da Trubar v svoji bogati pisemski zapuščini Vlahoviča ne imenuje neposredno. Zanj in za njegovo delo v Metliki je nedvomno vedel tako iz Klombnerjevih pisem, kot iz stikov s preostalimi predikanti, ki so delovali na Dolenjskem in Metliškem. Sodelovanja ali neposrednega stika med Vlahovičem in Trubarjem pa ni bilo. Sprva je bil Vlahovič v vsem Trubarjev učenc, vendar se je pozneje, ko je Trubar ocenil, da hrvaški prevod vsebuje *viel falsch*, od njega odmaknil. Vlahovič se je vedno premikal na margini dežele, margini cesarstva, in s svojim delom ni nikoli vidnejše posegel na osrednjeslovensko ozemlje. Njegov pomen je tako predvsem v reformaciji ozemlja današnje jugovzhodne Slovenije, s poudarkom na delovanju v Metliki.

¹⁷⁹ Elze: Die evangelische Prediger, str. 59.

¹⁸⁰ Valvasor: *Die Ehre* III, XI, str. 464.

¹⁸¹ ARS, AS 2, šk. 877, leto 1580, str. 155, prošnja Gregorja Vlahoviča, predikanta v Metliki za izboljšanje plačila.

¹⁸² Hitzinger: Beiträge, str. 8 »Gregor Vlachovitsch «ein christlicher eifriger Praedicator», ist den 18. febr. 1581 gestorben und bei St. Peter begraben.«

Spindlerja več ni bilo k mizi, zmagošlaven pa se je vrnil Vlahovič. Z besedami sv. pisma: »Gospod je pokazal moč svoje roke in osramotil ošabneže«, je zasedel zopet svoje častno mesto in začel govoriti o verjetnosti, da sprejmejo Turki novo, Lutrovo vero.

»Koliko bi bilo pridobljeno« je vzdihnil. »Kristusova čreda bi se pomnožila, in vojske bi bil konec.« Vojščaki so zmajevali z glavami, in srdit se je obrnil Vlahovič do Lenkoviča: »Vi seveda tega ne verjamete.«

»Res, da ne verjamem«, odgovoril je Lenkovič, »vendar se da poskusiti. Zberimo mesto vojakov gospode predikante in pošljimo jih nad Turke!«

(Detela, Fran: Takšni sol. *Dom in svet* XIII (1900), str. 390–391. Povest.)

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 279

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 89, 93, 94, 329, 428, 875, 876, 877

AS 309, Zapuščinski inventarji, šk. 98

AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, zv. 27.

Objavljeni viri

Barle, Janko: Še nekaj doneskov o prepiru med križniki v Beli krajini in kapitulom zagrebškim. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* XI (1901), št. 5–6, str. 189–196.

Dimitz, August: Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634. *Mittheilungen des historischen Vereines fuer das Herzogthum Krain* 22 (1867), št. 4, str. 43–124.

Gruden, Josip: Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* XVII (1907), št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, str. 1–15, 53–65, 121–140.

Hitzinger, Peter: Beitrage zur Geschichte der Reformation in Krain. *Mittheilungen des historischen Vereines fuer Krain* 19 (1864), št. 1, str. 1–8.

Kostrenčič, Ivan: *Urkundliche Beitrage zur Geschichte der protestantischen Literatur der Suedslaven in den Jahren 1559–1565*, Wien: Druck und Verlag von Carl Gerod's Sohn, 1874.

Kukuljevič-Sakcinski, Ivan: *Monumenta historica Slavorum Meridionalium. Povjestni spomenici južnih Slavenah. Listine Hrvatske (Acta Croatica)* 1. Zagreb: Narodna tiskarnica Ljudevita Gaja, 1863.

Laszowski, Emilije: Popis i procjena dobara kneza Stjepana Frankopana–Ozaljskoga god. 1558. *Starine* XXX (1902), str. 177–211.

Lopašič, Radoslav: Prilozi za poviest protestantata u Hrvatskoj. *Starine* XXVI (1893), str. 170–177.

Rački, Franjo: Gradja za poviest hrvatsko–slovenske seljačke bune god. 1573. *Starine* VII (1875), str. 164–322.

Strohal, Rudolf: Popis desetine iz godine 1518 na vlastelinstvima Bosiljevo i Ribnik. *Vjesnik krajevskog hrvatsko–slavonsko–dalmatinskog zemaljskog arhiva* 18 (1916), str. 300–303.

Literatura

Adamček, Josip: Uzroci i program seljačke bune 1573. godine. *Radovi 5. U povodu 400. godišnjice hrvatsko–slovenske seljačke bune* (ur. Ivan Kampuš). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1973, str. 49–76.

Ambrožič, Matjaž: Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine. *Kronika* 58 (2008) 3, str. 647–674.

Asher, Adolf: *The itinerary of rabbi Benjamin of Tudela*. London and Berlin: A. Asher & Co. 1840.

Aškerc, Anton: *Primož Trubar – Zgodovinska pesnitev*. Ljubljana: Ignac pl. Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1905, XIII.

Bernik, France: Primož Trubar in identiteta Slovencev. *Ježiki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*, mednarodni simpozij v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja, Ljubljana, 5.–8. junij 2008. Založba ZRC SAZU: Ljubljana, 2008.

Braudel, Ferdinand: *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*, 1. Berkley - Los Angeles - London: University of California Press, 1995.

Detela, Fran: Takšni sol. *Dom in svet* XIII (1900), str. 357–365, 388–385, 421–428, 453–460.

Dimitz, August: *Geschichte Krains* III. Laibach: Ignac von Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1875.

Elze, Theodor: *Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain waehrend des sechzehnten Jahrhunderts*. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1863.

Elze, Theodor: *Primus Trubers Briefe*. Tuebingen: Litterarischen Verein in Stuttgart, 1897.

Elze, Theodor: Die Rectoren der Krainischen Landschaftschule in Laibach waehrend des XVI. Jahrhunderts. *Jahrbuch der Gesellschaft fuer die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* 20 (1899), str. 117–153.

Elze, Theodor: Die evangelischen Prediger Krains im XVI. Jahrhundert. *Jahrbuch der Gesellschaft fuer die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* 22 (1901), str. 159–201.

Gestrin, Ferdo: Trgovina i seljačke bune u Sloveniji i Hrvatskoj u 16. stoljeću. *Radovi 5. U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske seljačke bune* (ur. Ivan Kampuš). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1973, str. 193–202.

Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja* (doktorska disertacija). Ljubljana, 1999.

Golec, Boris: Kdo in od kod je bil pravzaprav Primož Trubar? *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 45–64.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec: Mohorjeva založba, 1910.

Hrvatski biografski leksikon, sv. Ilija Gregorić. <http://hbl.lzmk.hr/>

Ivandija, Antun: Povijest katoličkog bogoslovnog fakulteta. *Bogoslovska smotra* 39 (1970), št. 4, 1970, str. 323–336.

Jembrih, Antun: Od uspjeha do izjave »Viel Falsch« o Uraškom glagoljskom Novom Zavjetu (1562/1563). *Prilozi* 63–64 (2006), str. 35–66.

Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku (1593). *Zgodovinski časopis* 9 (1955), št. 1–4, str. 26–62.

Jurkovič, Ivan: Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet. *Povijesni prilozi* 31 (2006), št. 31, str. 39–69.

Kekez, Hrvoje: Urbarialna regulacija, katastrski popisi i veličina kmetskih selišta. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 26 (2008), str. 165–194.

Klaič, Vekoslav: *Povjest Hrvata* III, 1. Zagreb: L. Hartman, 1911.

Kos, Dušan: *Bela krajina v poznem srednjem veku*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987.

Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žužemberk* I. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1991.

Kosi, Miha: »Onstran gore, tostran Ogrske«. *Črnomaljski zbornik* (ur. Janez Weiss). Črnomelj: Občina Črnomelj, 2008, str. 119–157.

Lopašič, Radoslav: *Karlovac*. Zagreb: Karl Albrecht, 1879.

Lopašič, Radoslav: *Oko Kupe i Korane, mjestopisne i povijesne crtice*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1895.

Roksandić, Drago in Obradović, Ivan: O popisu žumberačkih uskoka iz 1551. godine. *Vojne krajinne u jugoslovenskim zemaljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699* (ur. Vasa Čubrilović). Beograd:

Srbska akademija znanosti i umjetnosti, 1989, str. 125–145.

Orel, Irena: Trubarjeva posvetila k južnoslovenskim protestantskim tiskom. *Četrto slovensko-hrvaško slavistično srečanje. Zbornik referatov s Četrtega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Jeruzalemu v Slovenskih goricah 13.–14. junija 2008* (ur. Miran Hladnik). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultere, 2009, str. 13–34.

Podlogar, Leopold: Belokranjski reformatorji. *Dom in Svet* 21 (1908), št. 5, str. 204–209, 268–271, 315–318, 356–360.

Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija slovenskih dežel v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.

Slovenski biografski leksikon, sv. Gregor Vlahovič. <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:sbl/VIEW/>

Steklasa, Ivan: Protestantizem v Istri, v metliški in hrvaški Krajini. *Trubarjev zbornik* (ur. Fran Ilešič), Ljubljana: Dragotin Hribar, 1908.

Strohal, Rudolf: *Hrvatska glagolska knjiga*. Zagreb, 1915.

Bidermann, Herman Ignaz: Zur Ansiedlungs- und Verwaltungs-Geschichte der krainer Uskoken im XVI. Jahrhunderte. *Archiv fuer Heimatkunde* I (1882), št. 9, str. 129–144.

Šišić, Ferdo: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*. Zagreb: Matica hrvatska, 1916.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Herzogthums Krain* III, XI. Nueremberg: Endter Verlag, 1689.

Vrhovec: *Zgodovina Novega mesta*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1891.

Weiss, Janez: Reformacija v Beli krajini. *Kronika* 58 (2008) 3, str. 685–712.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.

Zusammenfassung

GREGOR VLAHOVIČ (1523–1581), LEBEN UND ARBEIT DES PRÄDIKANTEN AN DER GRENZE DES KAISERREICHS

Gregor Vlahovič zählt zu den bedeutendsten Reformatoren im Südosten des heutigen Sloweniens, der mit seiner Tätigkeit die Städte Metlika (Möttling), Novo mesto (Rudolfswert) und Brežice (Rann) prägte, sein Einfluss war aber auch im benachbarten Kroatien spürbar. Vlahovič wurde am 13. März 1523 im Markt Ribnik in Kroatien geboren, auf dem Gut von Štefan Frankopan

Ozaljski. In Ribnik erhielt er seine Grundausbildung, die er im St.-Gregor-Kloster der glagolitischen Franziskaner in Koper (Capodistria) fortsetzte. Nach beendeter Ausbildung kehrte er nach Ribnik zurück, wo er seine Tätigkeit aufnahm und als katholisch-glagolitischer Priester auch heiratete. Da ihm die Schriften deutscher und kroatischer Reformatoren (Matthias Flaccius Illyricus) wegen seiner Unkenntnis der deutschen und der lateinischen Sprache nicht zugänglich waren, erhielt er nach 1555 in den Arbeiten von Primož Trubar einen ersten Einblick in die Ideen der Reformatoren. Dies stellt den *terminus post quem* seiner Konversion dar. Als Apostat ging er von Ribnik weg und übersiedelte ins nahe gelegene Metlika, wo er bis 1567 tätig war. In dieser Zeit predigte er unter dem Schutz des Bans Petar Erdoedy auch in Kroatien und arbeitete über Matija Klombner intensiv bei der Übersetzung der Bibel ins Kroatische mit und auch mit dem Bibelinstitut in Urach zusammen. 1567 ging er nach Novo mesto, war dort als erster Prädikant tätig, musste aber seine Tätigkeit zwei Jahre später aufgeben; 1569 ist er in Brežice in der Untersteiermark anzutreffen. Unter dem Schutz von Franc Krištof Gall hielt er sich dort mehrere Jahre auf bis zur Bitte der Protestanten von Metlika, ihre Gemeinde zu übernehmen. 1574 ging er nach Metlika zurück, wo er bis zu seiner Übersiedlung nach Rateče ob Savi im

Jahr 1580 tätig war. Er starb als namhafter und geachteter Prädikant am 18. Februar 1581 in Ljubljana (Laibach) und wurde dort auf dem Friedhof der Kirche St. Peter auch begraben. Von seinen Kindern ist nur Matija Vlahovič bekannt, der kurze Zeit als Mitarbeiter der Standesschule in Ljubljana tätig war.

Gregor Vlahovič war in allem eine sehr interessante Person in den schweren Zeiten der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Seine Arbeit verlief im Klima der ständigen Türkengefahr, der Bauernaufstände, des persönlichen Mangels und der relativen Armut, wo der protestantische Glaube nicht nur Trost in schweren Zeiten bot, sondern über den konvertierten Sultan auch dauernden Frieden verhieß. Inbrunst, Hingabe und harte Arbeit formten einen festen, aber auch sehr kontroversen Charakter, wobei ihn die Konflikte sowohl mit katholischen Geistlichen als protestantischen Leidensgefährten das ganze Leben begleiteten. Vlahovič glaubte, predigte und verbreitete die Idee des nach dem Evangelium verkündeten Friedens, der mit der Bibelübersetzung in die kroatische, serbische und türkische Sprache erreicht werden sollte. Seine Hoffnungen und die seiner Mitstreiter wurden weniger vom gedruckten Wort als von der Festung Karlovac erfüllt, mit deren Bau knapp zwei Jahre vor seinem Tod begonnen wurde.